

430.

Nr 1.

Uitgever: H. DIEZ . Antwerpsche Steenweg, 9, Brussel

Eerste nummer van het tijdschrift *Germania*, oktober 1898. [ADVN, VY663]

De “Flamenpolitik”, breuk of continuïteit in de Duitse politiek?

Nieuw licht op het tijdschrift “Germania” (1898-1905)

INLEIDING

In 1937 publiceerde Robert Paul Oszwald (1883-1945) het boek *Deutsch-Niederländische Symphonie*.¹ Het werk was geschreven binnen de context van de *Westforschung*. Deze ‘wetenschapstak’ had tot doel de Duitse *Drang nach Westen* op allerlei gronden te legitimeren. Toch is het boek ook vandaag nog een interessante – zij het weinig gebruikte – bron, vooral met betrekking tot de Duits-flamingantische betrekkingen.² De nationaal-socialisten probeerden natuurlijk de nadruk te leggen op de continuïteit tussen hun eigen tijdperk en de voorgaande periode. Daarbij gingen ze uit van een honderd jaar oude, doorlopende lijn inzake Duits-Vlaamse contacten. Het propagandistisch boek roept de relevante vraag op naar de continuïteit van het Duitse imperialisme.³

Wat de *Flamenpolitik* in het licht van het Duitse, 19de-eeuwse imperialisme betreft, is men – tenminste wanneer men de literatuur erop naslaat – geneigd elke suggestie in die richting te ontkennen. Jan Behets meende in 1963 dat de breuklijn tussen de Vlaamse bewegers en Duitsland rond 1910 gesitueerd diende te worden.⁴ Nochtans had zijn artikelenreeks in *Wetenschappelijke Tijdingen* net zeer sterk de continuïteit in de Duits-Vlaamse betrekkingen doorheen de hele 19de eeuw onderstreept. Maar een bredere doorstroming van ideeën of personen naar de Eerste Wereldoorlog toe onderzocht hij niet. Hendrik Elias verwierp twee jaar later in zijn rijkelijk gedocumenteerde *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte* met klem elke

1. R.P. Oszwald, *Deutsch-Niederländische Symphonie*, Wolfshagen-Scharbeuß, 1937.

2. R.P. Oszwald, *Deutsch-Niederländische Symphonie [...]*, pp. 133-198. Oszwald was gedurende het interbellum een zeer belangrijk figuur in de contacten tussen Vlaams-nationalisten en nationaal-socialisten: Br. De Wever, *Greep naar de Macht, Vlaams-nationalisme en Nieuwe Orde. Het VNV (1933-1945)*, Tielt, 1994, p. 198.

3. Uiteraard kwam deze vraag niet in de *Deutsch-Niederländische Symphonie* aan bod. Duitsland als een imperialistische mogendheid afschilderen, kaderde vanzelfsprekend niet in de opzet van de nationaal-socialistische politiek.

4. J. Behets, De breuk tussen de Vlaamse Bewegers en de pangermanisten, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 23, 1963, nr. 10, kol. 464.

vooorlogse invloed van de Duitse regering in België.⁵ De historicus José Gotovitch doorploegde in 1966-67 de archieven van de Duitse ambassade te Brussel. Daaruit bleek dat daar geen spoor te vinden was van een mogelijke voorbereiding op de *Flamenpolitik*. Zijn conclusie luidde dan ook: "*Il nous faut donc constater la rupture totale causée par la guerre dans la politique allemande*".⁶ Vraag is natuurlijk of zijn invalshoek voldoende groot was. Het is alleszins een stelling die tot nog toe in de Belgische historiografie algemeen aanvaard wordt.⁷ Ook studies die niet in België uitgevoerd werden, zoals *La Belgique entre la France et l'Allemagne (1905-1914)* van de Franse historica Marie-Thérèse Bitsch (het boek uit 1994 wordt in de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging* niet ten onrechte als een belangrijk referentiewerk aanbevolen⁸), komen tot precies dezelfde conclusie.⁹

Wat al de werken verbindt die im- of expliciet de 'breuk van 1914' ondersteunen, is hun reductionistische visie op Duitsland. Als Duitsland inderdaad gelijkgesteld wordt met de 'officiële' daden van de Duitse regering, dan is het waarschijnlijk dat de historicus die de zaken onderzoekt op zo'n 'breuk' zal stoten. Maar was het Wilhelminische Rijk wel zo uniform? Oefenden *halbstaatliche* organisaties geen invloed uit op de regering? Eén van die organisaties was het Flottenverein, in 1898 gesticht als officieus verlengstuk van het Reichsmarine-Amt.¹⁰ Het was immers nodig om bij de Duitse bevolking voldoende enthousiasme op te wekken voor de grootse vlootplannen van het keizerrijk. Onthullend is een rapport van 30 juli 1908 waarin de Britse maritieme attaché te Berlijn aan Londen liet weten

5. H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte, Vierde Deel, Taalbeweging en cultuurflamingantisme. De groei van het Vlaamse bewustzijn (1883-1914)*, Antwerpen, 1965, p. 326.

6. J. Gotovitch, *La légation d'Allemagne et le Mouvement flamand entre 1867 et 1914*, in: *Revue Belge de Philologie et d'Histoire*, jg. 45, 1967, nr. 2, pp. 438-478.

7. In verscheidene werken komt de *Flamenpolitik* volkomen uit de lucht gevallen. Goede voorbeelden daarvan zijn *De Grootse Oorlog* van historica Sophie De Schaepdrijver (Amsterdam, 1997) en het tweede deel uit de *Nieuwe Geschiedenis van België* die verscheidene auteurs in 2005 samenstelden. Dat hoeft ook geenszins te verwonderen. Want als de *Flamenpolitik* inderdaad de "*rupture totale*" was, waarvan Gotovitch gewag maakte, is dit standpunt zeer logisch.

8. M. De Waele schrijft: "*De rivaliteit tussen Frankrijk en België leidde tot een regelrechte propagandaslag die op diverse terreinen uitgevochten werd: op cultureel gebied, in de pers, bij vieringen en herdenkingen en tijdens de verschillende wereldtentoonstellingen na 1900. [...] Het uitstekende proefschrift van Marie-Thérèse Bitsch, La Belgique entre la France et l'Allemagne (1905-1914), schetst niet alleen een precies beeld van de Frans-Duitse rivaliteit, ook de plaats en het belang van de Vlaamse Beweging in deze strijd worden uitvoerig geanalyseerd*". M. De Waele, *Frankrijk-Vlaanderen*, in: *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging (NEVB)*, Tiel, 1998, p. 1176.

9. "*L'Allemagne ne s'intéresse guère au problème des nationalités et ne cherche pas à l'exploiter à son profit*", zo luidt het erg idealistische beeld van de Franse historica. M.-T. Bitsch, *La Belgique entre la France et l'Allemagne (1905-1914)*, Paris, 1994, p. 339.

10. G. Eley, *Reshaping the Right: Radical Nationalism and the German Navy League, (1898-1908)*, in: *The Historical Journal*, jg. 21, 1978, nr. 2, pp. 328-329; P. Walkenhorst, *Nation - Volk - Rasse, Radikaler Nationalismus im Deutschen Kaiserreich (1890-1914)*. *Kritische Studien zur Geschichtswissenschaft, Band 176*, Göttingen, 2007, pp. 234-235.

hoe de algemene stemming in het Rijk was. Daarbij toonde hij een grote mate van empathie: *“It must be truly exasperating [for Germany] to feel that Rotterdam and Antwerp handle probably the largest and most valuable of their exports and imports and thus Holland and Belgium are able to extract a heavy tribute from German industry”*. In zijn getypt rapport maakte hij zich dermate zorgen over de groeiende invloed van het Flottenverein dat de vraag bij hem rees of de keizer het zelf wel allemaal nog onder controle had.¹¹

Maar van dat soort imperialistische drukkingsgroepen waren er nog een pak meer. Een zeer belangrijke groep was het Alldeutscher Verband (ADV) (°1894), waarover de Duitse historicus Fritz Fischer in 1961 optekende *“daß es unmöglich ist, sie [het ADV] als eine einflußlose Clique politischer Fanatiker abzutun”*.¹² Niet onbelangrijk, want als het ADV invloed had op regeringskringen, of er (via tussenpersonen) mee verbonden was, dan dienen de activiteiten ervan in het kader van een rijkspolitiek *sensu lato* geplaatst te worden.

Het punt nu is dat het Alldeutscher Verband zijn activiteiten niet tot de Rijksgrenzen beperkte. Onder andere via *Germania*, het *Verbands*-tijdschrift dat in Brussel van 1898 tot 1905 maandelijks uitgegeven werd, was het ook in België actief. Sterker nog, een aantal Vlaamse bewegers engageerden zich in dat project. Hoe kwam het zover en wat hadden ze te zeggen? Deze vraagstelling gebeurt evenwel niet binnen een vacuüm. We bekijken in deze bijdrage immers de genese van *Germania* en plaatsen daarmee dit onderzoek binnen de centrale vraagstelling of de *Flamenpolitik* nu al dan niet een breuk of een continuïteit binnen de Duitse politiek was. Definitief uitsluitsel kan één artikel daar niet over geven. Wel biedt een onderzoek van de gedachten die in *Germania* vertolkt werden en de personen die eraan meewerkten – ging het bijvoorbeeld om latere activisten? – mogelijkerwijs een aanzet tot een nieuwe zienswijze waarbij de nadruk van breuk naar continuïteit verschuift.

11. Sedert de 19de eeuw was de praktijk ontstaan om dienstdoende officieren in ambassades tewerk te stellen als raadgevers inzake militaire kwesties. Vanaf het eind van de 19de eeuw, toen door de agressieve vlootpolitiek de Brits-Duitse relaties begonnen te verslechteren, had de Royal Navy een permanente *Naval Attaché* te Berlijn. Die had een enorme actieradius en bezorgde de Britten informatie over uiteenlopende onderwerpen, zoals de vlootbouw, de bewapeningwedloop, de beginnende luchtvaart, de sfeer in Duitsland, de intenties van hoge diplomaten, ministers (waaronder Tirpitz) en zelfs de keizer. Hoewel zeer vele van de waardevolle documenten – mede door een onzorgvuldig beleid van het Verenigd Koninkrijk – verloren zijn gegaan, zijn er voldoende rapporten overgebleven om ons inzake het thema een beeld te vormen. P. Dumas, *Germany N.A., Report n° 34/08 “The Relations between Germany and England from a Naval Point of View”* (Berlijn, 30 juli 1908). Geciteerd in: M.S. Seligmann, *Naval intelligence from Germany, The reports of the British Naval Attachés in Berlin (1906-1914)*, Aldershot, 2007, pp. 168-182.

12. F. Fischer, *Griff nach der Weltmacht: Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18*, Leipzig, 1961, p. 114.

Alvorens deze studie te beginnen is het interessant om te peilen naar wat over *Germania* tot nog toe geschreven is.

In 1968 werd door de Oost-Duitser Konrad Schilling onderzoek verricht naar de genese.¹³ Volgens Schilling was het tijdschrift een propagandistisch verlengstuk van de activiteiten van het imperialistische Alldeutscher Verband. Hendrik Elias heeft de betekenis van *Germania* volkomen geminimaliseerd. Volgens hem had de Vlaamse Volksraad – een soort studieparlement dat in 1892 in Brussel opgericht was – in 1897 al "zeer duidelijke taal" gesproken, die, naar zijn aanvoelen, in de lijn van de hele traditie van de Vlaamse beweging lag. Hij had immers in een plechtig Manifest de sinistere bedoelingen van het Alldeutscher Verband van de hand gewezen. Elias was, wat *Germania* betrof, zeer duidelijk. Voor hem hadden noch het tijdschrift, noch het Alldeutscher Verband een invloed op Vlaanderen. Voorts meende hij dat het blad in de laatste jaargangen weinig interessante lectuur bood en een zeer magere inlichtingsbron was voor de Vlaams-Duitse betrekkingen.¹⁴

Hierbij rijzen meteen een aantal vragen. Ten eerste: in hoeverre was de Vlaamse Volksraad representatief voor de Vlaamse beweging? Was hij misschien voor de Groot-Duitsers belangrijk en, zo ja, waarom? Maar als de zaak afgesloten was in 1897, waarom werd dan *Germania* een jaar later opgericht? En waarom zou dan zelfs de bezieler van het Manifest – de Brusselse advocaat Alfons Prayon-Van Zuylen – lid worden van de redactie van *Germania*? Ook de mening van Elias betreffende het blad als "zeer magere inlichtingsbron" is uitermate scherp. Is het werkelijk zo dat 5000 bladzijden uiteindelijk niets opleveren voor verder onderzoek?

De Duitse historicus Fritz Fischer was ook niet overtuigd van het belang van het tijdschrift. In zijn monumentale *Krieg der Illusionen* uit 1969 meende hij dat het Alldeutscher Verband er louter in geslaagd was de stichting van 'één enkel' tijdschrift te bewerkstelligen. De Duitse activiteit in België vóór 1914 werd, volgens hem, louter gedomineerd door economische verhoudingen.¹⁵ Klopt dit? Of verwacht Fischer hier kwantiteit met inhoud?

Lode Wils wees er evenwel in 1974 op dat er over de betekenis van het tijdschrift wat al te licht heengestapt werd.¹⁶ Acht jaar later nam zijn Leuvense student, Bruno De Corte, de suggestie ter harte in zijn licentiaatsverhandeling; het even lijvige als briljante werkstuk werd echter, jammer genoeg, nooit uitgegeven.¹⁷

13. K. Schilling, *Beiträge zu einer Geschichte des radikalen Nationalismus in der Wilhelminischen Ära (1890-1909)*, Universiteit Keulen, Vakgroep Filosofie, Doctoraatsverhandeling, 1968, pp. 93-101.

14. H.J. Elias, *Geschiedenis van de Vlaamse Gedachte [...]*, pp. 319-323.

15. F. Fischer, *Krieg der Illusionen, Die deutsche Politik von 1911 bis 1914*, Düsseldorf, 1969, p. 480.

16. L. Wils, *Flamenpolitik en aktivisme*, Leuven, 1974, p. 257.

17. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania (1898-1905) in het Kader van de Vlaams-Duitse betrekkingen*, KULeuven, Departement Moderne Geschiedenis, onuitgegeven licentiaatsverhandeling.

De Corte maakte een ronduit schitterende analyse van de context waarbinnen *Germania* kon ontstaan. Het tijdschrift was, naar De Corte aangaf, een schakel in een veel bredere politiek van het Alldeutscher Verband. Het ADV plaatste hij binnen het kader van de vooroorlogse Duitse geopolitiek. Treffend omschreef hij het blad als “het sleuteltje dat het ingewikkelde slot van de Duits-Vlaamse betrekkingen deed openspringen”.¹⁸ Zijn licentiaatsverhandeling bood in dat opzicht inderdaad een schat aan nieuwe informatie. Niettemin bevatte zijn werk ook een aantal lacunes. Zo maakte hij geen exhaustieve inhoudsanalyse. Daardoor bleef essentiële informatie onbesproken. Bepaalde aspecten van het blad die hij eruit lichtte werden in een bredere, geopolitieke context geplaatst. Maar ze kwamen niet volledig tot hun recht, tenminste niet met het oog op de Eerste Wereldoorlog. Dat kwam omdat de auteur er in zijn aanpak bewust voor gekozen had – naar eigen zeggen om de sereniteit van zijn onderzoeksresultaten niet te verstoren – om het geheel expliciet los te koppelen van het latere activisme (ergo van de *Flamenpolitik*).¹⁹

De meest recente publicatie die het tijdschrift (deels) behandelt is van de hand van Greet Draye, een historica verbonden aan de KULeuven. In haar in 2004 uitgegeven licentiaatsverhandeling geeft ze een heel eigen interpretatie van het tijdschrift. Volgens haar was het een spreekbuis van het Brusselse kunstgenootschap De Distel. Meer nog, de oprichting van *Germania* omschrijft ze als een streefdoel van de kring.²⁰ De stelling van Draye gaat in tegen wat alle historici tevoren gezegd hebben. Maar klopt ze? Het is maar één van de vele vragen die hier onderzocht dienen te worden.

VAN DE DISTEL NAAR “GERMANIA”

De verhoudingen tussen flaminganten enerzijds en Duitse nationalistes anderzijds volgden gedurende de 19de eeuw een patroon van opwaartse en neerwaartse conjunctuur. Zo waren de betrekkingen intens tussen 1840 en 1848 en zwak tussen 1848 en 1859. Tussen 1860 en 1870 was er opnieuw een opleving, die nadien in kracht afnam. Het nieuwe Duitse Rijk boezemde immers ook een zekere angst

ing, Leuven, 1982. Louis Vos had er nochtans drie jaar later – terecht – op gewezen dat die verhandeling moest uitgegeven worden. Zie L. Vos, De onbekende Vlaamse kwestie. Het aandeel van buitenlandse historici in de geschiedschrijving van de Vlaamse Beweging, in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, jg. 100, 1985, nr. 4, p. 711.

18. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania* [...], p. 363.

19. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania* [...], p. 360. De inhoudsanalyse van de verschillende artikels omvatte, merkwaardig genoeg, slechts 10% van het geheel (pp. 259-300). Daarbij werden bovendien lang niet alle thema's aangeraakt die in het blad aan bod kwamen. Een aantal artikels plaatste de auteur binnen een ruimere context. Het ging hier met name om het door *Germania* gelanceerde persdebat om een Duits-Nederlandse douane- (of militaire) unie af te sluiten (pp. 303-340).

20. G. Draye, *'Smartelijk te handelen'. Een politiek-culturele biografie van het Brusselse Kunstgenootschap De Distel (1881-1928)*, Brussel, 2004, pp. 141-144.

in. Pas in de jaren 1890 ontstonden er opnieuw gestructureerde contacten. Het heropflakken van de Duits-Vlaamse betrekkingen in die tijd was het resultaat van meerdere, elkaar aanvullende stromingen.

In 1890 had de Duitser Julius Langbehn het cryptische en met een zwaar cultuurpessimisme beladen *Rembrandt als Erzieher* geschreven. In het werk was een afkeer van de moderne samenleving en een weerzin tegen het industriële Duitsland prominent aanwezig. Langbehn prees ‘Nederduitsland’ als de streek waar de Germanen het meest ongerept gebleven zouden zijn.²¹ Algauw vonden zijn ideeën een ruimere weerklank, ook binnen het Alldeutscher Verband.²² Het ADV was een ideologisch hybride organisatie die door de Duitse regering nu eens als opzweper gebruikt werd en dan weer in toom diende gehouden te worden. Binnen de imperialistische ‘dakorganisatie’, bestond er een hoge mate van ontvankelijkheid voor nieuwe ideeën. Ook de *Drang nach Westen* speelde er stilaan een belangrijke rol.²³

Daarbij waren er twee stromingen in Vlaanderen van belang. Hun invloed ligt enerzijds in de doorstroming van de *Deutschfreundlichkeit* na 1870 en anderzijds in de voedingsbodem die ze boden voor het ontstaan van meer militante kringen.

21. J. Langbehn, *Rembrandt als Erzieher, von einem Deutschen*, Leipzig, 1890.

22. Het Alldeutscher Verband was in 1894 opgericht en had tot 1908 Ernst Hasse als voorzitter. Het Verband gaf maandelijks *Alldeutsche Blätter* uit. In de schoot van het ADV werden verscheidene stromingen gebundeld: enerzijds een continentaal-imperialistische (Duits *Mitteleuropa*) en anderzijds een koloniale. Binnen het Rijk ijverde het ADV voor een onderdrukking van ‘onduitse’ elementen, zoals de Polen. Waar eerder het kolonialisme binnen de organisatie zijn bevoorrechte plaats had moeten delen met het continentale imperialisme, was ook deze laatste stroming echter onderhevig aan verandering. Met name de Nederlanden verkregen stilletjes aan weer meer aandacht (eerder waren de buitenlandse activiteiten voornamelijk op Duitstalig Oostenrijk gericht). Aan het Alldeutscher Verband werden in de loop der jaren heel wat studies gewijd. De eerste ernstige – maar zeer onvolledige – studie was van de hand van Alfred Kruck: A. Kruck, *Geschichte des Alldeutschen Verbandes*, Wiesbaden, 1954. Als baanbrekend mag de monografie van de Oost-Duitser Edgar Hartwig beschouwd worden: E. Hartwig, *Zur Politik und Entwicklung des Alldeutschen Verbandes*, Jena, 1966. Interessant is ook *1830-1945, Die bürgerlichen Parteien in Deutschland (Handbuch), Band 1*, Leipzig, 1968, p. 8 e.v. Dit werk is wel van DDR-signatuur waardoor de nadruk op de marxistisch-leninistische koppeling van kapitalisme en imperialisme soms wat te nadrukkelijk naar voren komt. In 1968 schreef Konrad Schilling zijn eerder vernoemde werk (zie pp. 20-45 voor een uitstekende analyse van de ontstaanscontext van het ADV). Onder de betere, meer recente werken die (ook) het ADV behandelen, wijzen we op P. Walkenhorst, *Nation – Volk – Rasse [...]*, pp. 61-75 en S. Breuer, *Die Völkischen in Deutschland, Kaiserreich und Weimarer Republik*, Darmstadt, 2008, pp. 57-67.

23. Daarbij kon trouwens voortgeborduurd worden op ideeën die in de jaren 1880 al opgeld deden. Een ideologische vernieuwing in de fraseologie van de integraal-nationalisten was de opmars van het begrip *Lebensraum*. De term was al in de jaren 1860 gevallen maar werd pas vanaf 1901 gepopulariseerd door Friedrich Rätzl (een hoogleraar in de geografie die Hasse beïnvloedde). De *Lebensraum*-theorie ging ervan uit dat gezonde rassen zich – door een strijd – grote delen van de aarde konden toe-eigenen en, meer nog, dat dit noodzakelijk was voor hun overleven. Dat *Lebensraum* kon ook in het westen gezocht worden. P. Walkenhorst, *Nation - Volk - Rasse [...]*, pp. 166-183.

Ten eerste was er het heftige ‘Wagnerisme’ dat vanaf de late jaren 1870 verschillende flaminganten beroerde. Bij een analyse van de beleving van Wagner is het niet altijd even evident om het esthetische van het politieke te scheiden. Opvallend is wel dat mensen die in hun studententijd met de componist in aanmerking gekomen waren naar een zekere germanofilie overhielden. Wagnerianen als Pol De Mont (1857-1931) en Omer Wattez (1857-1935) bijvoorbeeld zouden hun medewerking verlenen aan *Germania*.²⁴

Van nog groter belang was de ontwikkeling van het liberale, Brusselse flamingantisme. Het was in Brussel dat liberale flaminganten de toenemende verfransing met lede ogen aanzagen. Hun diepgaande aversie tegenover Frankrijk wekte een al even hoogdravende ophemeling van het Duitse Rijk in de hand.²⁵ Weekbladen als *Flandria*, *De Flamingant* of *Vlaamsch en Vrij* zagen er het daglicht, waarbij vaak een sterk germanofiele inslag niet van de lucht was. De liberale advocaat Alfons Prayon-Van Zuylen (1848-1916) en de latere activist Maurits Josson (1855-1929) waren de stuwende krachten in de flamingantische strijd te Brussel.

Hiervan vormde het literair-culturele genootschap De Distel vanaf de jaren 1880 een hoeksteen. Het was in de lente van 1881 opgericht door Jan-Baptist Janmouille (1847-1906) en zijn rechterhand, de Brusselse leraar Jan-Matthijs Brans (1853-1940). Frans Reinhard (1850-1921) en Prayon-Van Zuylen voegden zich aan het begin van de jaren 1890 trouwens bij hen. Vanaf 1884 werden de activiteiten ook politiek getint. De belangstelling voor de Duitse letteren werd stilaan expliciet verankerd in een diepere bewondering voor de Duitse cultuur. Vanaf 1887 was

24. Met het politieke Wagnerisme bedoelen we de mystieke verheerlijking van het Germaanse, van Siegfried als de verlosser, vaak gekoppeld aan een rotsvast geloof in de ‘rassenkundige’ zuiverheid van de Germanen. Opvallend zijn vooral de gelijkenissen in achtergrond tussen Omer Wattez en Pol De Mont. Beiden waren niet alleen generatiegenoten, maar belandden ook gedurende hun studies in een ‘geloofscrisis’. Hierna evolueerde Wattez van een vrijzinnige positivist naar een fanatieke germanofiel, die eenzijdig de Germaanse cultuur ophemelde. De dichter Pol De Mont werd anderzijds een vrijzinnige liberaal. Wattez werd na zijn universitaire studies in de Germaanse talen, leraar te Doornik (1883). Pol De Mont had, na het behalen van een kandidatuur in letteren en wijsbegeerte, zij het vruchteloos een rechtenstudie aangevat (naar eigen zeggen zat zijn Vlaamsgezindheid daar voor iets tussen). De studies was hij alleszins beu en door toedoen van Conscience kon hij toch nog leraar Nederlands worden aan het atheneum van Doornik (1880), waar ook Wattez werkzaam was. In 1907 zou Wattez trouwens De Mont aan het Rijksatheneum in Antwerpen opvolgen. G. Meir, *Pol De Mont, Een studie over zijn leven en werk*, Amsterdam, 1932, pp. 75-78. Voor een exhaustief overzicht van het Wagnerisme en, meer bepaald van figuren als Rodenbach, De Mont en Wattez binnen dit kader, zie K. Wauters, *Wagner en Vlaanderen 1844 - 1914: cultuurhistorische studie*, Gent, 1983, pp. 194-298. Merk op dat Wauters (op pp. 275-276) terecht opmerkte dat het Wagnerisme ervoor zorgde dat Wattez gedurende zijn studententijd het positivisme afzwoer.

25. Vele Vlaamsgezinden zagen in Frankrijk de onzichtbare hand achter de verfransing in delen van België. Overigens waren de Belgische regeringskringen, noch de Belgische diplomatie vóór 1914 pro-Frans, integendeel zelfs.

De Distel bovendien in Duitsland gekend.²⁶ Het was Jan-Matthijs Brans, die na een tijd voorzitter werd, die de kring in alduits vaarwater probeerde te loodsen. In de sfeer van *Deutschfreundlichkeit* helde met name hij over naar een uitgesproken politiek pangermanisme;²⁷ als overtuigde Groot-Duitser belandde Brans overigens later in het activisme.

Bij de alduitse filoloog Hermann von Pfister-Schwaighusen (1836-1916) vond hij een geestesgenoot. Deze majoor op rust stak, naar eigen zeggen, al zijn vrije tijd in de "grote zaak" van het "door God uitverkoren Germaanse ras". Samen publiceerden ze een oproep in het radicaal-rechtse tijdschrift *Das Zwanzigste Jahrhundert*. In wezen was dat een betoog voor een staatkundige versmelting van alle Germanen, een oproep die in *De Flamingant* overgenomen werd.²⁸ Brans was ondertussen nog een stap verdergegaan door in november 1893 een brief te richten aan de Groot-Duitser Carl Theodoor Jaensch (1860-1935).²⁹ Daarin schilderde hij de Vlaamse Volksraad af als dé tolk van een grote eenheidsbeweging. Dat was natuurlijk niet waar, maar het kaderde in een weloverwogen strategie. De Vlaamse beweging werd bewust sterker en eendrachtiger afgeschilderd dan ze in werkelijkheid was.³⁰

Brans had blijkbaar de grote poort naar de 'Broeders uit het oosten' geopend. De Disteliërs werden steeds meer geïnfilteerd door Alduitsers. Opvallend waren bijvoorbeeld de veelvuldige bezoeken van baron Adolf J.A. von Ziegeler (1849-1901). De man was een Pruisische officier op rust, woonde sedert 1876 in België en zou later hoofdredacteur van *Germania* worden. Binnen De Distel werd de grote culturele bewondering voor het Duitse Rijk versterkt door een groeiende belangstelling voor Germaanse mythologie. Naar buiten toe bleef de kring politiek neutraal, hoewel de meerderheid van de leden vrijzinnig was. Voor Brans kwam de zgn. Jameson-raid (1895-1896) als een godsgeschenk: de aanval van een Britse militie op de Boeren had zelfs de sympathie van Wilhelm II voor de Zuid-Afrikanen opgewekt (*Krüger-Depesche*). Vanuit De Distel werd om die reden begin 1896 een huldetelegram gestuurd naar de Duitse keizer. Deze sympathie voor de Boeren mag niét verward mag worden met pangermaanse agitatie. Maar in Groot-Duitse

26. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania [...]*, pp. 15-36 en pp. 50-52; G. Draye, 'Smartelijk te Handelen' [...], pp. 35-38, pp. 48-52, pp. 57-58 en pp. 76-84.

27. Met pangermanisme bedoelen we hier de politieke vereniging van Vlaanderen (of andere 'Germaanse landen') met Duitsland in een Germaanse statenbond. In tegenstelling tot pangermanisme is germanofilie een bewondering voor Duitsland die daarom niet noodzakelijk moet uitmonden in een politieke eenheid.

28. J.M. Brans & H. von Pfister-Schwaighusen, "Ein Allgermanischer Aufruf", in: *Das Zwanzigste Jahrhundert*, juli 1893, pp. 375-377. Op 1 maart 1894 meldde het studentenblad *De Goedendag* op zijn eerste bladzijde dat *Flandria* de oproep opgenomen had (de oorspronkelijke editie van *Flandria* is verloren gegaan).

29. C.T. Jaensch, geboren in Hardershof (Duitsland), behoorde tot de kring rond de antisemitische *Bayreuther Blätter*. Te noteren valt ook dat hij op 25 november 1914 in Berlijn een rede hield over de gemeenschap die tussen Duitsers en Vlamingen zou bestaan.

kringen werd de germanofilie van de 'Stekels' wél in die zin geïnterpreteerd.³⁰ Het voorval versterkte met andere woorden de illusie dat de Vlaamse beweging een onderdeel wilde vormen van de Groot-Duitse beweging.

Het is dan ook geen toeval dat net op dat moment baron von Ziegesar, die al jaren de kring bezocht, zijn lidmaatschap verkreeg. Bovendien frequenteerde de Groot-Duitser Harold Graevell (1856-1933) het kunstgenootschap niet (meer) in de rol van passieve toeschouwer. Hij maakte van de minste gelegenheid gebruik om zijn Groot-Duits programma naar voren te schuiven. Het Duits moest, zo meende hij, door de Vlamingen als tweede taal worden aangeleerd. Ten tweede moest België of Vlaanderen binnen een ruimere, 'Germaanse Bond' opgenomen worden.

Ondertussen werd al dat 'Pruisische militarisme' in enkele Vlaamse tijdschriften afgewezen. Ook de aanwezigheid van Alduitsers op het 23ste Taal- en Letterkundig Congres (1897) zorgde niet voor meer Groot-Duitse beleving in Vlaamsgezinde kringen. De toeschouwers hadden er wel niet openlijk vijandig gereageerd, maar het is tekenend dat enkel Pol De Mont (toen voorzitter van het Congres) in 1896-1897 in Duitsland een reeks toespraken ging geven.³¹ Alles dreigde te verzanden. Niet dat dat Graevell hinderde. Hij stelde De Distel o.a. het tijdschrift *Alldeutschland* voor. Brans probeerde ondertussen steeds nadrukkelijker de Groot-Duitse trom te roeren. Zo opperde hij in de lente van 1897 om een huldetelegram naar de Duitse keizer en natie te sturen. Hij was immers uitgenodigd op een feest n.a.v. de honderdjarige geboortedag van Wilhelm I en wilde daar optreden in de hoedanigheid van tolk van De Distel. Sommige leden opperden bezwaren, maar werden toch over de streep getrokken. Of ze trokken zichzelf erover. Niet met alduitse, maar wel met germanofiele of gallofobe argumenten. De onderwijzer Emiel T'sjoen (1857-1909) bijvoorbeeld, die eerst ronduit *tegen* was, draaide bij omdat hij de "*zedelijke*" toenadering met Duitsland apprecieerde. En het argument van de Nederlandse Distelier Kesler – dat zo iets tot misbruiken kon leiden – werd onder de mat geveegd. De Vlamingen gingen immers helemaal niet ver, zo meende Brans. Ze richtten toch zeker geen gedenktekens op zoals sommige francofiele Walen voor de "*helden van 1870*". Ook het bijkomend bezwaar van Kesler om zo'n beslissing niet overhaast te nemen, maar pas na een algemene vergadering, botste op een *njet*.

Ondertussen bleek de aanwezigheid van Graevell binnen De Distel een tijdbom. Met name Prayon-Van Zuylen begon zijn Groot-Duits ideeëngoed systematisch aan te vallen. Daarbij genoot hij de steun van Alfred De Smet (1853-1918). De kruik gaat zolang te water tot ze barst en barsten deed ze op 1 mei 1897. Prayon wees op het alduitse gevaar voor "*ons volk*", nadat De Smet het in de hand werken van de

30. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania [...]*, pp. 33-45; G. Draye, *'Smartelijkte Handelen' [...]*, pp. 92-97.

31. L. Simons, *Van Duinkerke tot Königsberg*, Brugge, 1980, pp. 168-169.

A. PRAYON - VAN ZUYLEN

Portretfoto van Alfons Prayon-Van Zuylen in het *Jaarboek van de Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde*, Gent, 1943. [ADVN, VX 46.43]

"opslopende, Duitse Rijksmacht" als "landverraad" afdeed. Het debat escaleerde en tegen middernacht sloot secretaris Juliaan Burvenich de vergadering. Twee weken later zou de zaak opnieuw besproken worden.

Op de cruciale vergadering van 15 mei 1897 waren de lokalen goed gevuld. De jonge Lodewijk De Raet (1870-1914) was van de partij en de uitgesproken germanofiel Omer Watzet was als lid benoemd (om de positie van de voorzitter te versterken?). Prayon viel er zowel de denkbeelden van (de aanwezige) Graevell als van von Pfister aan en De Smet haalde alweer zwaar uit naar de "landdieverij" en de "volksverraders".³² Brans bevond zich stilaan tussen twee vuren – het Groot-Duitse en het verzet ertegen – en werd bovendien zelf ook het mikpunt. Een positie die niet echt comfortabel is voor een voorzitter. De 'Stekels' bleven eerder passief. Het was baron von Ziegesar die uiteindelijk met een briljante zet Prayon schaakmat zette. Hij opperde dat de toenadering van de Germaanse volkeren de agressie van het ene Germaanse volk tegen het andere beslist zou tegengaan. Deze allusie op Zuid-Afrika zorgde voor algemeen gejuich in de zaal. Net als bij het incident omtrent de Wilhelm I-huldiging zorgde een niet-alduitse argumentatie voor het kantelpunt. In werkelijkheid echter hadden de Disteliërs niet het *Alldeutschtum* toegejuicht. Ze hadden hun afkeer van de politiek van het Verenigd Koninkrijk tegenover Zuid-Afrika laten blijken. De gevoelens van sympathie van de Vlaamse beweging voor Zuid-Afrika waren voor Groot-Duitse doeleinden gerecupereerd. Het was de anglofilie van Prayon die hem achteraf beschouwd de das omgedaan had. De rangen waren te elfder ure rond boegbeeld Brans gesloten.³³

32. In het door Graevell aangeprezen *Alldeutschtum*, (met name nr. 5-6 van jg. 1896-1897) vond de Brusselse advocaat denkbeelden van Graevell en Pfister terug: 1) De Nederlanden waren deel van het rijk en Duitsland eiste zijn bezit terug. 2) Zodoende moesten België en Nederland als een "tweede Beieren" wederom deel uitmaken van Duitsland. 3) De voorstanders van een Groot-Nederland werden met het lot van Denemarken bedreigd (lees: een tweede '1864', toen Pruisen Denemarken versloeg en Sleeswijk-Holstein annexeerde). Het denkbeeld van het Duits als tweede taal moest er bij Prayon aan geloven. Hij besprak zowel de ideeën van von Pfister als die van Graevell. De eerste wilde de omvorming, zo betoogde hij (terecht), van de Nederlanden tot een 'tweede Beieren', de tweede wenste een verduitsing en een inlijving. De advocaat viel de contradicties in hun betoog aan. Op wat beriepen ze zich eigenlijk: de zogezegd gemeenschappelijke taal (dan zouden Vlaanderen en Nederland bij Duitsland horen), het 'bloed', historische rechten (dan zouden België en zelfs de Nederlanden zogezegd bij het rijk horen), de beschaving? Ook de rassentheorieën werden door hem in vraag gesteld. Het Duits, zo betoogde hij, verwijderde zich van het Nederlands. Beter ware het om Engels aan te leren. Voor het tijdschrift *Alldeutschtum*, zie de omkering die *De Taalstrijd Hier en Elders* (cf. infra) biedt; voor de gehouden betogen zie B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania* [...], pp. 85-89.

33. Onze interpretatie van de ongemene complexe situatie binnen De Distel is gemaakt aan de hand van de onuitgegeven licentiaatsverhandeling van Bruno De Corte (pp. 47-89), het geciteerde werk van Greet Draye (pp. 113-126) en ten slotte van de notulen van de vele vergaderingen, die in het AMVC-Letterenhuis bewaard zijn (en die door hen allebei – in tientallen voetnoten – geciteerd worden).

De dag nadien riep Prayon een geïmproviseerde vergadering van de kopstukken uit de Vlaamse Volksraad bij mekaar. De maat was duidelijk vol en de vergadering van de dag tevoren was de spreekwoordelijke druppel die de emmer had doen overlopen.³⁴ Naast hemzelf – in de hoedanigheid van schatbewaarder van de Vlaamse Volksraad – waren ook de advocaat-ondervoorzitter Julius Obrie (1849-1929) en de twee voorzitters – de katholiek Jan de Beucker (1827-1906) en de liberaal Emmanuel van Driessche (1824-1897) – present. Die laatste was overigens ook lid van De Distel. Frans Reinhard fungeerde als griffier en Alfred De Smet – ook ondervoorzitter en allicht in volle ontstemming van wat er de dag daarvoor gebeurd was³⁵ – vervulde het rijtje. Het Manifest werd een vurig stuk, gericht aan het Alldeutscher Verband. In niet mis te verstane bewoordingen kregen de Groot-Duitsers meerdere vegen uit pan. Hen werd verweten dat ze de Vlaamse beweging ten dienste van het pangermanisme wilden stellen (de nagel op de kop), het Hoogduits wilden invoeren en van België – goedschiks of kwaadschiks – een tweede Beieren (of nog minder) wilden maken. Dit was overduidelijk een aanval op denkbeelden van Graevell en von Pfister. Tegenover die “alduitse drijverijen” stelde Prayon wat de Vlaamse beweging, zijns inziens, anno 1897 was. Ten eerste: een beweging voor de gelijkberechtiging van het Nederlands en het Frans (lees: en niet voor de invoering van het Hoogduits). Ten tweede: een beweging voor de toenadering van België en Nederland (lees: beide mochten niet uiteengespeeld worden om ze makkelijker te kunnen absorberen). Ten slotte drukte hij op de zelfstandigheid van de Nederlanden en verwierp hij de historische rechten van het

34. Het becommentariërend stuk Pangermanisme, in: *De Taalstrijd Hier en Elders, Nieuwe Reeks*, jg. 1, 1897-1898, nr. 1, pp. 34-36 gaf als omkadering een deel van de polemiek weer die tussen Prayon en de Alduitsers in tijdschriften was ontbrand.

35. Zie het becommentariërend stuk Pangermanisme, in: *De Taalstrijd Hier en Elders [...]*, p. 38 waar letterlijk stond dat door het Manifest “Aan het Vlaamse volk” de “hoon” bespaard werd “landverraders” (het woord dat De Smet had gebruikt, tot tweemaal toe: op 1 mei 1897 en in zijn interventie van 15 mei 1897) “in zijn midden te ontdekken en te straffen”. *De Taalstrijd Hier en Elders* publiceerde alle besluiten van de Vlaamse Volksraad en maakte hier wellicht door toedoen van ondertekenaar en ondervoorzitter De Smet een allusie op zijn eerdere uitspraken binnen De Distel. Want, zo heette het, “Dat waardig en bezadigd stuk [= het Manifest] werd door de pan-Germanen met schimp en smaad onthaald”. Meteen kregen de meest geveiseerde pangermanen ook een gezicht: “Geen enkele Vlaming werd er gevonden, die het durfde te gewagen zijn instemming met de gedachten der heren Graevell en von Pfister te bekennen”. Met andere woorden: De Smet had een – laattijdige – ‘revanche’ behaald. Dat *De Taalstrijd Hier en Elders* wel degelijk De Distel in de gaten hield – hetgeen onze stelling illustreert – bewijst voetnoot (1), op p. 39: “Sprekende in het Brussels kunstgenootschap De Distel heeft Prof. Julius Sabbe de mening uitgedrukt dat de Vlamingen ongelijk zouden hebben het minste gewicht te hechten aan de buitensporigheden van “twee of drie grappenmakers [...] gelijk de heren Graevell, von Pfister en Bley, die geenszins als tolken van het Duitse volk mogen optreden.” Merk op dat de houding van germanofiel Sabbe hier nog maar eens onderstreept wat we beklemtoonden: dat germanofilie en Groot-Duitsdom helemaal niet hoeven samen te lopen. Meer nog: germanofiele gevoelens kunnen het *Großdeutschum* zelfs uitsluiten. De mening van Greet Draye die Julius Sabbe als “de pan-Germaanse Bruggeling” omschrijft, klopt dus niet, G. Draye, ‘Smartelijk te Handelen’ [...], pp. 135-138.

Heilig Roomse Rijk op die gewesten. Inderdaad waren dit niet alleen motieven die de Alduitsers aanhaalden, minder dan 24 uur tevoren nog had Prayon zich ook in gelijkaardige zin uitgelaten. Het argument tegen de laatste stelling – de historische “*Rijksrechten*” – was trouwens uitermate geraffineerd. Voor de Vlaamse zonen van België waar “*alle macht van het volk*” uitging, was al dat gebazel van generlei waarde, zo meende Prayon. De advocaat had hier een expliciete allusie gemaakt op de Belgische Grondwet³⁶ en tegelijkertijd de Pruisische *Obrigkeitsstaat* – met zijn klassen-kiesrecht – een sneer gegeven.

In het geheel werd nog opgenomen dat de Vlamingen “*Germanen, maar geen Duitsers*” waren. De Vlaamse Volksraad had trouwens letterlijk gesteld dat hij het recht had in de naam van de Vlaamse bevolking te spreken.³⁷ Welnu, er zijn redenen om aan te nemen dat men die laatste (onware) stellingname in Groot-Duitse kringen voor werkelijkheid aanzag. We brengen hier in herinnering wat we al zegden, namelijk dat Brans nu uitgerekend de Vlaamse Volksraad als dé tolk van een sterke, ‘Vlaamse eenheidsbeweging’ had afgeschilderd. Daardoor wonnen vanzelfsprekend de manifesten van de Vlaamse Volksraad voor de Groot-Duitsers aan belang. In feite was het stuk vooral een afrekening van de Brusselse advocaat met de Alduitsers. Hij trok zich uiteindelijk terug uit de kring. Een ontgoochelde Graevell daarentegen nam meer en meer afstand van het politieke pangermanisme en dompelde zich onder in de culturele sfeer.³⁸ Om nu de precieze context waarin Graevell er de brui aan gaf te kennen, is het nodig de receptie van het Manifest te bekijken.

Over de receptie van het Manifest hier te lande kunnen we kort zijn: ze was virtueel onbestaande. Zelfs binnen De Distel werd er met geen woord over gerept. In Duitsland lagen de zaken anders. Op 12 juni 1897 had de *Kölnische Zeitung* de ondertekenaars principieel gelijk gegeven, maar voorzichtig geopperd dat ze de bedoelingen van het ADV verkeerd inschatten. Het blad onderhield overigens goede betrekkingen met het Auswärtiges Amt³⁹, waardoor niet uit te sluiten valt dat men daar die voorzichtige houding gesuggereerd had. Op de *ADV-Verbandstag* van 1897 was geen enkele Vlaming komen opdagen (een gevolg van het Manifest?). De Groot-Duitsler Fritz Bley (1853-1931), die de brief van de Vlaamse Volksraad

36. In de Belgische Grondwet van 1831 luidde artikel 25 “*Tous les pouvoirs émanent de la Nation*” (J.-J. Thonissen, *Constitution belge annotée, offrant, sous chaque article, l'état de la doctrine, de la jurisprudence et de la législation*, Bruxelles, 1879); dezelfde tekst (“Alle machten gaan uit van de Natie”) staat vandaag onder artikel 33 (J. Dujardin e.a., *Gecoördineerde Grondwet van 17 februari 1994*, Brugge, 1994).

37. *Manifest van de Vlaamse Volksraad, opgesteld Brussel d.d. 16 mei 1897, gericht aan de Heer Voorzitter en de leden van het Alduits Verband te Leipzig*, opgenomen in: Pangermanisme, in: *De Taalstrijd Hier en Elders [...]*, pp. 36-38 (de voorzitter is E. Hasse).

38. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania [...]*, pp. 91-109; G. Draye, ‘*Smartelijk te Handelen*’ [...], pp. 128-136.

39. G. Potschka, *Kölnische Zeitung*, in: H.D. Fischer (red.), *Deutsche Zeitungen des 17. bis 20. Jahrhunderts*, München, 1972, pp. 154-155.

ondertussen gelezen had, hield er een ziedende tirade. Hij beschuldigde Prayon en de 'klik' rond hem van een volkomen onwetendheid. Hermann von Pfister voegde aan dat betoog toe dat de Noord-Nederlanders niet eens een eigen stam waren, maar slechts een mengelmoes van Duitse stammen. De Alduitsers waren zwaar ontgoocheld. Had Brans de zaken dan toch gunstiger laten uitschijnen dan ze in werkelijkheid waren?⁴⁰

Met zijn artikel *Die Belgische Frage* (in *Die Grenzboten*, begin juli) maakte Graevell duidelijk dat de Vlamingen het onderhand in zijn ogen allemaal duchtig verkorven hadden. Het (Duitse) militarisme dat ze afwezen, bezwoer hij nu als het beste middel om hun wat discipline bij te brengen. België schilderde hij af als een poel des verderfs. Het ADV betichtte hij ervan volledig onkundig te zijn over de situatie van de Vlaamse beweging. Toch opperde hij enkele interessante suggesties, zoals de oprichting van een maandblad.⁴¹

Het Alldeutscher Verband formuleerde op 4 juli 1897, bij monde van *Verbandsleiter* Hasse, een repliek op het Manifest. In dat antwoord verzekerde hij allereerst dat het ADV het Hoogduits niet wilde invoeren in België. Bovendien wenste de organisatie zich, zogezegd, niet te mengen in buitenlandse aangelegenheden. Enkel wensten de Alduitsers een douane-unie op vrijwillige basis, binnen het kader van een Duits *Mitteleuropa*. Overigens begreep de *Verbandsleiter* niet dat de Vlamingen zich een volk – herinner de *"geen Duitsers"* – konden voelen: ze waren niet eens een aparte stam!⁴² Graevell, Hasse en von Pfister waren dus teleurgesteld in Vlaanderen.

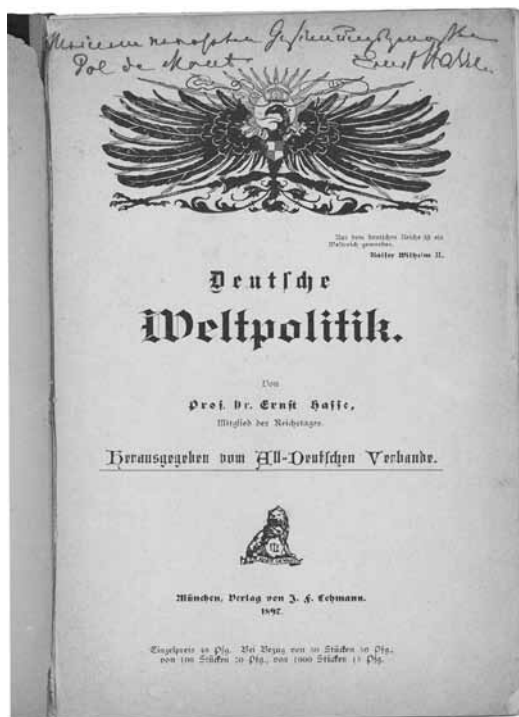
Toch slaagde er nog iemand, die door het ADV gemandateerd was, in om de situatie te deblokken: Theodor Reismann-Grone (1863-1949). Die had in het Ruhrgebied op vrij korte termijn een grote carrière gemaakt. Vrij snel verkreeg hij de leiding over het bureau voor statistiek van het Zentralverband Deutscher

40. Fritz Bley had een uitgesproken annexionistisch beeld. Zo verzekerde hij dat het geenszins in de Duitse bedoeling lag om Luxemburg of Nederland opnieuw Duits te maken. De reden was voor hem duidelijk: *"Sie sind deutsch seit Menschengedenken"*. En waar hij bij de Vlamingen rekende op een bondgenootschap met Duitsland door een *"überquellender Dank des Herzen"*, zouden de Nederlanders hetzelfde doen door een *"Erwägung des Verstandes"*. F. Bley, *Der Kampf um das Deutschtum – die Alldeutsche Bewegung und die Niederlande*, München, 1897, pp. 5-7. Sommige historici, waaronder Draye (*'Smartelijk te handelen'* [...], p. 117) hebben gewezen op een tegenstelling tussen 'Groot-Nederlands' en 'Groot-Duits'. In werkelijkheid berust die antinomie op een fictie, eventueel ingegeven door het retro-projecteren van toestanden uit de Tweede Wereldoorlog op de periode vóór 1914. Immers, gedurende de Tweede Wereldoorlog *"verdween het Dietslandisme in de koelkast"*. Zie Ba. & Br. De Wever, *Groot-Nederland als utopie en voorwendsel*, in: K. Deprez & L. Vos, *Nationalisme in België, identiteiten in beweging (1780-2000)*, Antwerpen, 1999, pp. 153-155.

41. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania* [...], pp. 143-145 en pp. 184-192; G. Draye, *'Smartelijk te Handelen'* [...], pp. 128 en 136.

42. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania* [...], pp. 165-167.

Industrieller (Düsseldorf, 1889). Daarna kwam hij, als secretaris van het Bergbau-Verein van Essen (1891), in het mijnbouw-milieu terecht. Het tijdschrift *Glückauf* dat onder zijn bezielende impuls qua niveau aanzienlijk steeg, bleek zó succesvol dat andere *Bergbau-Vereine* het als orgaan aannamen. Zijn opmars in de industrie-wereld zette zich voort toen hij, in de rol van secretaris van de Kohlenclub, enkele verkoopsorganisaties bundelde. België was steeds meer aangewezen geworden op import van Duitse steenkool, waardoor Reismann-Grone een eerste maal in contact kwam met ons land. Maar bij het tijdschrift *Glückauf* kon hij zijn politieke ideeën niet kwijt. Reismann-Grone slaagde er echter in de tanende *Rheinisch-Westfälische Zeitung* over te nemen (1894) en liet het blad een nieuwe en meer succesvolle koers varen. Hij beoogde er een *Heimatblatt* van te maken met, niet onbelangrijk, aandacht voor de *flämische Frage*. Dat hij met grootindustriëlen als Simons, Hugenberg en Kirdorf⁴³ goede contacten onderhield, was daarbij welgekomen. In de tweede helft van de jaren 1890 was de *Rheinisch-Westfälische Zeitung* een toonaangevend blad geworden.⁴⁴ Reismann-Grone stond ook mee aan de wieg van het Alldeutscher Verband⁴⁵, waar hij een uitlaatklep vond voor zijn interesse voor het Vlaamse vraagstuk. Op de ADV-

Titelpagina van *Deutsche Weltpolitik*, een uitgave van het Alldeutscher Verband uit 1897, met opdracht van de auteur Ernst Hasse aan Pol De Mont. [ADV, VBRB1833]

43. Voor een goede schets van deze episode uit het leven van Reismann-Grone, zie B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania [...]*, pp. 175-184. Voor de toenemende mate waarin België van Duitse steenkolen afhankelijk werd, zie M.-T. Bitsch, *La Belgique [...]*, pp. 99-114.

44. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania [...]*, pp. 131-145 en pp. 218-223.

45. Na de Eerste Wereldoorlog maakte Heinrich Claß (vanaf 1908 leider van de vereniging) de opmerking dat de "jüngere Angehörigen des Geschäftsführenden Ausschusses" Reismann-Grone en de Rijnlandse grootindustriële Paul Simons niet alleen "Mitbegründer" van het ADV waren, maar ook behoorden tot de "Peterskreis", de kring rond Carl Peters, de stichter van Duits Oost-Afrika en van 1891 tot 1894 voorzitter van het Allgemeiner Deutscher Verband (de voorloper van het Alldeutscher Verband): H. Class, "Wider den Strom", *Vom Werden und Wachsen der Nationalen Opposition im alten Reich*, Leipzig, 1932, p. 47. Reismann-Grone komt bij Claß naar voren als een "politischer Kopf ersten Ranges", een overtuigd Bismarckiaan, een anti-Habsburger en een voorbeeldige redacteur van de *Rheinisch-Westfälische Zeitung* (pp. 47-48). W.D. Smith noemde Reismann-Grone één van de radicaalste leden van het Alldeutscher Verband (W.D. Smith, *The*

Verbandstag van 6 september 1896 werd al de “*erste, vielverheissende Vereinigung mit den Vlamen in Belgien*” in de verf gezet.⁴⁶ De wederzijdse contacten tussen Vlaanderen en Duitsland hadden dat jaar inderdaad een eerste hoogtepunt bereikt. Toen zorgde de bekommernis om de Boeren in Zuid-Afrika voor een gemeenschappelijk platform. Op de bijeenkomst van de Ortsgruppe Leipzig (1896) van het ADV liet met name Pol De Mont (die Reismann-Grone kende) zich in zeer germanofiele termen uit: de Vlaamse beweging was, zo heette het, “*oergermaans*”.⁴⁷

Na zijn reis naar Vlaanderen in de zomer van 1897 (ondernomen met een aanbevelingsbrief van de ADV-secretaris Lehr) stelde Reismann-Grone onmiddellijk een rapport op. Hij verweet het Alldeutscher Verband te veel bezig te zijn met de Duits-Oostenrijkers en vrijwel geen interesse te schenken aan “*die Deutschen an den Mündungen des Rheines*”. Nochtans viel net daàr een strategisch voordeel te rapen. Reismann-Grone legde dan ook de nadruk op het belang van het neutraliseren door Duitsland van Franse en Engelse invloeden in Vlaanderen. Plannen voor verduitsing en een directe annexatie, zoals die bij pangermanist Graevell leefden, verwierp hij met klem. Het ADV moest zijns inziens veel subtieler te werk gaan en een politiek van ‘geestelijke verbinding’ op basis van ‘stamverwantschap’ met de Vlamingen voeren. Ook een economische eenheid met België diende nagestreefd te worden. Zijn bedoeling was dus duidelijk: de Vlaamse beweging als breekijzer gebruiken om België binnen de Duitse invloedssfeer te trekken. Daarvoor moest het ADV zorgen voor een pro-Vlaamse stemming in Duitsland en vice versa. Een persorgaan was één van de middelen die daarvoor aangewezen was. Alles, zo schreef de gewiekste Reismann-Grone, kwam aan op de ‘vorm’.

ideological origins of Nazi Imperialism, New York, 1986, p. 108), waarmee hij in wezen het zelfde zei als Claß die het (op p. 48 van zijn werk) had over Reismann als “*Vertreter der schärfsten Richtung*”. Reismann-Grone was één van de spilfiguren in de Duits-Vlaamse betrekkingen van 1895 tot 1945. Maurice De Wilde stipte in 1982 aan dat hij de DeVlag (Deutsch-Vlämische Arbeitsgemeinschaft) financierde (zie *De Nieuwe Orde, Deel 3*, Antwerpen, 1982, p. 16). In 1932 was Reismann-Grone tot de NSDAP toegetreden (sedert 1926 correspondeerde hij met Hitler). K. Koszyck, *Theodor Reismann-Grone, Neue deutsche Biographie, Band 21*, Berlin, 2003, pp. 393-394.

46. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania [...]*, pp. 124-125.

47. L. Buning, Reismann-Grone, het Alldeutscher Verband en de Vlamingen, in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 34, 1975, nr. 4-5, kol. 237: “*Es gelang dem bevollmächtigten Vertreter des Alldeutschen Verbandes, dr. Reismann-Grone, damals Besitzer der Rheinisch-Westfälischen Zeitung und heute [i.e. in 1937] Oberbürgermeister von Essen, durch zwei Reisen nach Flandern Klärung zu schaffen und die Verstimmung zu beheben, indem er alle imperialistischen Gedanken abwies und die Auffassung daß die Flamen die Hochdeutsche Sprache annehmen sollten, scharf verurteilte.*” Reismann was dus niet alleen gevolmachtigd door het ADV, hij had ook een specifieke taak: het puin van Graevell en consoorten opruimen. Voorts stippelde hij een ‘nieuwe marsrichting’ uit (geciteerd artikel in R.P. Oszwald, *Deutsch-Niederländische [...]*, p. 175). Reismann-Grone handelde trouwens samen met M.R. Gerstenhauer, zie R.P. Oszwald, *Deutsch-Niederländische [...]*, pp. 175-176.

Zijn optreden vond weerklank binnen het ADV. Op 12 december 1897 nam een vergadering van het *Verband* een resolutie aan waarin afstand genomen werd van Graevell en waar de Vlaamse beweging erkend werd. Bovendien mocht die beweging, krachtens de resolutie, op 'sympathie' van het ADV rekenen. Op de *Verbandstag* van 17 april 1898 nam het uitvoerend ADV-bestuur de beslissing om in Brussel de oprichting van het Duits-Vlaams tijdschrift *Germania* te ondersteunen. Achteraf bezien was de *Verbandstag* de triomf van de *Realpolitik*. De zweverige plannen van von Pfister, Bley en Graevell werden opzij geschoven en een meer subtiële tactiek zou toegepast worden. Reismann-Grone had zijn slag thuisgehaald. Eerder die maand had Reismann-Grone trouwens een tweede reis ondernomen naar België. Toen werd aan de samenstelling van de redactie definitief vorm gegeven.

DE VORMING VAN DE REDACTIE

In het kader van dit artikel gaan we niet in op elk aspect van de vorming van de *Germania*-redactie. Wel wijzen we op de belangrijkste krachtlijnen en gebeurtenissen.

In het Brusselse zocht Reismann-Grone tijdens zijn eerste reis contact op met de kopstukken van De Distel en van de Vlaamse Volksraad. Hij haalde allereerst twee personen over tot de oprichting van een Duits-Vlaams tijdschrift: Jan-Matthijs Brans en Juliaan Burvenich. Ook maakte hij, via Brans, kennis met figuren als Frans Reinhard. De dag na zijn bespreking met Brans en Burvenich ontmoette hij Prayon-Van Zuylen. Reismann-Grone begon met een belangrijke ergernis van Prayon weg te nemen: het orgaan *Alldeutschland* waarin de artikels van von Pfister en Graevell gestaan hadden, had niets te maken met het ADV. Daarop gaf de advocaat toe dat het Manifest een 'vergissing' was. Hij had *Alldeutschland* immers met het ADV verward. Maar het breekpunt was nog steeds Duitsland. Een hele namiddag werd gedebatteerd over het feit of België nu bij Duitsland of bij het Verenigd Koninkrijk moest aanleunen. Reismann-Grone herinnerde Prayon aan de Jameson-Raid, waarop die laatste toegaf dat Duitsland het enige land was dat de Vlamingen nog kon beschermen.⁴⁸ Het mag op zijn minst verwonderlijk genoemd worden dat uitgerekend Prayon zulke denkbeelden ging ondersteunen. Waarom is moeilijk te achterhalen. Wel was in het verleden duidelijk gebleken dat hij het Britse imperialisme⁴⁹ en het Britse optreden in Zuid-Afrika afkeurde.⁵⁰ Prayon was een man die instinctief de polemieek opzocht. Hij was tegen de verfransing, tegen

48. K. Schilling, *Beiträge zu einer Geschichte des radikalen Nationalismus [...]*, pp. 93-99; B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania [...]*, pp. 201-202 en p. 248.

49. In 1896 had hij het *Deutschtum* even erg genoemd als het Britse imperialisme, zie A. Prayon-Van Zuylen, *Charybdis en Scylla. Verfransing of Verduitsing?*, in: *Verslagen en mededelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde*, jg. 10, 1896, pp. 661-680.

50. Op het fameuze debat in De Distel van 15 mei 1897 had Prayon inderdaad de Britse handelwijze aldaar afgekeurd, zie B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania [...]*, p. 87.

Hansens' Aldietserij en tegen het Groot-Duitse annexionisme.⁵¹ Het Manifest was in wezen slechts een interne afrekening geweest. Overigens was in dat Manifest toch een sterke Heel-Nederlandse en een culturele Groot-Nederlandse ondertoon aanwezig geweest. Vlamingen en Nederlanders werden er tot hetzelfde volk gerekend.⁵² Welnu, deinde dat stambewustzijn dan ook niet uit naar de 'stambroeders' in Zuid-Afrika? Het is waarschijnlijk dat een im- of expliciete parallel is gemaakt door Prayon tussen de situatie in Zuid-Afrika en de situatie in België. Oranje-Vrijstaat en Transvaal waren daar ten slotte ook een vrijwillige anti-Britse unie aangegaan in de lente van 1897. Een unie die overigens bewapend werd met Mauser-geweren uit de fabrieken van een persoonlijke kennis van Reismann-Grone: Alfred Krupp.⁵³

Maar of hij werkelijk *Germania* ondersteund heeft om het Britse imperialisme te bestrijden, blijft toch een open vraag. In feite heeft hij in het blad slechts tweemaal fel uitgehaald naar de Britten. Een eerste maal naar aanleiding van een artikel van de Britse auteur Cutcliffe Wright. Die had de slag bij Waterloo afgeschilderd als een overwinning die er louter door het Verenigd Koninkrijk (en niet door de Belgen) gekomen was.⁵⁴ Een tweede maal deed hij hetzelfde toen hij “[as a] *sincere friend and admirer of the English People*” de egoïstische Britse houding inzake het waarborgen van de Belgische neutraliteit gehekeld had.⁵⁵ Natuurlijk moet ook de mogelijkheid overwogen worden dat Prayon de oprichting van *Germania* mede ondersteund heeft om – net als in De Distel – een tegengewicht te bieden aan het pangermanisme.⁵⁶

51. Door een vreemde speling van het lot zou de Brusselse advocaat in 1896-1897 C.J. Hansen, tegen wiens ideeën hij 15 jaar tevoren gestreden had, verdedigen. Meer bepaald het misbruik van zijn beweging door de Alduitsers werd door Prayon aangepakt. (Van 'Al-Diets' naar 'Al-Duits' was voor de pangermanisten maar een kleine stap). Deze 'Alduitse episode van de Aldietse Beweging' wordt door Ludo Simons op een uitstekende manier beschreven, in L. Simons, *Van Duinkerke [...]*, pp. 168-175.

52. “*Hollanders en Vlamingen behoren tot hetzelfde volk*”: Pangermanisme, in: *De Taalstrijd Hier en Elders [...]*, p. 37.

53. R. Bester, *Boer rifles and carbines of the Anglo-Boer War*, Bloemfontein, 1994 beschrijft de verschillende wapens (en de verbinding tussen de Boerenrepublieken en Krupp). Interessant om op te merken is dat in de Nederlandse pers, soms met reserves, soms met instemming, de denkbeelden over een Duits-Nederlandse samenwerking hun weerspiegeling vonden in het genoemd verbond van Zuid-Afrika. Zo lezen we in het artikel *Duitsland* (gepubliceerd in het neutrale blad *De Nieuwe Koerier*, 17 juli 1897, *Tweede Blad*, p. 1): “*De Alduitsers bedoelen geen inlijving, maar een statenbond, ongeveer zoals Transvaal en Oranje Vrijstaat dezer dagen hebben gesloten*”.

54. A. Prayon-Van Zuylen, An Open Letter, in: *Germania*, jg. 1, oktober 1898, pp. 51-57.

55. Deze brief d.d. 29 september 1899 werd in het tijdschrift gepubliceerd. Prayon trok er ook van leer tegen de Britse politiek in Zuid-Afrika. Over de Britse politiek tegenover België zei hij: “*Of course it wasn't to please us, and still less out of Quixotic love for abstract principles, that England has upheld our independence, but simply because it would have been more than inconvenient to allow a foreign power, say France for instance, to take possession of Antwerp and the Scheldt*”, A. Prayon-Van Zuylen, A Jingo's Warning to Belgium, in: *Germania*, jg. 2, oktober 1899, pp. 40-44.

56. Greet Draye zegt hierover: “*Zelfs Prayon schaarde zich achter het plan. Misschien droomde hij er in stilte van in het tijdschrift een tegengewicht te kunnen bieden tegen te extreme meningen*”,

De historica Greet Draye beschrijft in haar werk de redactie van *Germania* als een onrechtstreekse spreekbuis van De Distel. Dat de meeste redactieleden Disteliers waren, is voor haar een afdoende bewijsgrond hiervoor.⁵⁷ Welnu, de opstelraad bestond uit volgende vijf personen: Prayon-Van Zuylen, Brans, Burvenich, Von Ziegesar en De Vriendt. Burvenich haakte vanaf augustus 1899 af⁵⁸ en Prayon had bij de stichting van *Germania* al een jaar gebroken met De Distel. De Vriendt noch Brans hebben ooit een bijdrage geleverd. De gerespecteerde, Gentse katholieke ‘vader van de Gelijkheidswet’ Juliaan De Vriendt (1842-1953) – geen Distelier – ten slotte gaf het *allduitsche* initiatief een eerbiedwaardig cachet. Afgaan op de samenstelling van de redactie om daaruit af te leiden dat *Germania* een “onrechtstreekse spreekbuis” van De Distel zou zijn, is dus een doodlopende straat.

In werkelijkheid was *Germania* louter de spreekbuis van het Allduitscher Verband. Diegene die werkelijk aan de touwtjes trok was Reismann-Grone, de overwegend Vlaamse redactie was slechts een façade. Het leeuwenaandeel (55 à 65%) van de artikels was niet voor niets door Duitsers opgesteld. Het lijkt erop dat de historica zich te zeer laat leiden door een “*vanzelfsprekend pan-Germanisme*” in De Distel, hoewel dit in realiteit niet of nauwelijks aanwezig was binnen de kunstkring. Zeker niet bij de Vlaamse leden. Brans was (samen met enkele anderen) de spreekwoordelijke uitzondering op de regel. De enige Disteliers in de redactie – Brans en Von Ziegesar – waren, niet toevallig, wel twee échte pangermanisten. Greet Draye meent de niet-opname van de extreme pangermanist Graevell toe te moeten schrijven aan “*redenen van tact*”.⁵⁹ In realiteit was Graevell niet in de Opstelraad van *Germania* opgenomen om ideologische redenen. Hij, noch Bley, noch von Pfister pasten in de nieuwe marsrichting die Reismann-Grone uitgestippeld had.

Want die laatste zorgde in 1898 bijna eigenhandig voor iets wat in de 19de eeuw nog nooit was gebeurd: de oprichting van een onschuldig ogend pangermaans propaganda-orgaan. Eerdere, gelijkaardige initiatieven, zoals *der Pangermane* (1859-1862) verkondigden *urbi et orbi* het *Großdeutschtum* en niet zelden werd het Nederlands minachtend als een dialect van de grote, Duitse taal afgeschilderd. Vaak werd geopperd om dat ‘dialect’ op te geven voor een grote, Duitse cultuurtaal. Het ingrijpen van Reismann-Grone vormde dus ook een cesuur in de Vlaams-Duitse betrekkingen. Er werd immers met een lange traditie gebroken. Het tijdschrift *Germania* zwoer openlijk het annexionisme af en wilde het Nederlands niet door

G. Draye, ‘*Smartelijk te Handelen*’ [...], p. 140. Daarbij dient wel gesteld te worden dat die “*te extreme meningen*” synoniem zouden moeten staan met het pangermanisme (in tegenstelling tot germanofilie dus. Greet Draye maakt in haar werk voortdurend een foutief amalgaam: voor haar zijn alle germanofielen pangermanisten).

57. G. Draye, ‘*Smartelijk te Handelen*’ [...], p. 141.

58. Juliaan Burvenich, oorspronkelijk deel uitmakend van de Opstelraad, nam reeds na enkele edities ontslag, zie *Germania*, jg. 1, augustus 1899, ommezijde voorblad.

59. G. Draye, ‘*Smartelijk te Handelen*’ [...], p. 140.

het Duits vervangen. Met andere woorden: het blad was geen voorstander van het pangermanisme "met de betekenis die men doorgaans aan het woord geeft".⁶⁰

Die aanpak was niet zonder succes. Wanneer we de achterflap van de eerste uitgave overlopen staan er onder de tientallen Nederlandstalige medewerkers (35 in totaal) toch voldoende prominente namen (Julius Hoste sr., Isidoor Teirlinck, Virginie Loveling om er drie te noemen) die duidelijk de cirkel van het germanofiele flamin-gantisme doorbraken. Bovendien stonden er auteurs, professoren en literatoren op vermeld die uit Gent, Brussel, Antwerpen – kortom uit heel Vlaanderen – afkomstig waren. De meeste van hen zouden nooit een bijdrage leveren, dat wel. Maar ze zouden met een aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid nooit hun impliciete steun verleend hebben aan een expliciet Groot-Duits tijdschrift dat de ondergang van België of de afschaffing van het Nederlands predikte. De gastbijdragen, soms uit andere tijdschriften overgenomen, waren vaak ook niet van de minste. Kortom: waar het pangermanisme in België anno 1898 volkomen onverkoopbaar was, bleek een handig verpakte germanofilie dat wel.

GERMANOFILIE ROERT DE GROTE TROM (1898-1901)

Nu we weten hoe de redactie eruitzag, kunnen we de morfologie van het blad bespreken. Het tijdschrift dat zeven, lijvige jaargangen telt,⁶¹ omvatte artikels uit verscheidene domeinen. Deze waren: redactionele artikelen, stukken betreffende een Duits *Mittleuropa* (al dan niet in het kader van een *Weltpolitik*), een douane-unie tussen Duitsland en Nederland, de 'rassenkunde', Zuid-Afrika en de Boeren, cultuur en literatuur, alsook diverse wetenswaardigheden. Artikels aangaande de Vlaamse beweging vervulde dus een veel ruimer aanbod. Wel waren ze erg beperkt (5 à 10%). Bovendien werden ze gedragen door een betrekkelijk klein aantal auteurs. Wel diende een *Vlämische Chronik* de Duitse imperialisten maandelijks op de hoogte te houden van het reilen en zeilen binnen de Vlaamse beweging.

Bij de bestudering van *Germania* dient voortdurend in het achterhoofd gehouden te worden dat het blad een alduits initiatief was, met de bedoeling een (intellectueel) bruggenhoofd over de Rijn te vestigen. Om de inhoud van de artikels te begrijpen dienen zowel de doelstellingen die het blad expliciet naar voren schoof als de impliciete bedoelingen ervan in overweging genomen te worden. De expliciete doelstellingen werden door de redactie in enkele artikels uiteengezet. De Vlamingen waren, zagezegd, te weinig geïnformeerd over de Duitsers en vice versa. Een drama, want dit feit sneed hen van de "stroom der Germaanse beschaving" af. Dat het in werkelijkheid ging om "de Duitse leiders" van die stam, daar wond

60. De Opstelraad, Ons Doel, in: *Germania*, jg. 1, oktober 1899, pp. 3-5; [zonder auteur]; Wat willen de Alduitsers?, in: *Germania*, jg. 2, september 1900, pp. 762-767.

61. Te weten: jg. 1 (1898-1899), jg. 2 (1899-1900), jg. 3 (1900-1901), jg. 4 (1901-1902), jg. 5 (1902-1903), jg. 6 (1904), jg. 7 (1905).

het blad alvast geen doekjes om. Maar ook voor de Duitsers was zagezegd meer betrouwbare informatie over de Vlaamse taalstrijd nodig. De strijd van de Vlamingen tegen "verbastering en ontaarding" en het aanwakkeren van het "stambewustzijn" was immers voor alle Germanen een zaak van vitaal belang. Een tijdschrift zou ook de "vriendschapsbanden" tussen Vlamingen en Duitsers bevorderen. De bevoorrechte relatie die Vlamingen en Duitsers met mekaar onderhielden, was volgens *Germania* gestoeld op het bestaan van een "Nederlandse volkseenheid". Daar behoorden ook Nederlanders, Franken en Friezen toe. Deze kleine stam werd afgeschilderd als de "voorpost van het Germanendom" die samen met de Duitsers een eenheid van ras, afstamming en bloed vormde. Zodus moesten de Duitsers en hun stamverwanten elkaar "liefhebben" en "steunen". Het bewuste gebruik van dat soort vage begrippen zorgde ervoor dat het *Alldeutschtum* van *Germania* zeer ruim kon worden ingevuld. Men verhoogde zodoende de potentiële doelgroep van de mensen die een bijdrage konden leveren. Ondertussen hadden de *Alldeutsche* tussen de lijnen wel al laten verstaan dat het hen niet om Vlaanderen, noch om België maar wel om een Germaans Groot-Nederland te doen was.

Bij het begin van de tweede jaargang was het zelfvertrouwen nog toegenomen. *Germania* wilde nu het "duistere bewustzijn" van de Germaanse oorsprong van de Vlamingen versterken en die in een "laaiende lichtstroom doen ontvlammen". De ambitie van het tijdschrift was om tot in de meest afgelegen hoeken van de Nederlanden – let op de gebruikte terminologie – en Duitsland door te dringen. De lezers moest men bij "duizenden en duizenden" kunnen tellen.⁶² Zuiver propagandistische wensen, want in werkelijkheid telde het blad tussen de 40 en de 100 abonnees. Een groot deel van de lezers bestond dan nog uit Gentse Franstaligen. Die wilden politiek munt slaan uit de (in realiteit fictieve) assimilatie van de Vlaamse met de pangermaanse beweging.⁶³

De hand van Reismann-Grone is zeer goed merkbaar in het expliciet afwijzen van het politieke *Großdeutschtum* (lees: het annexionisme). Ondanks al die vrome voorwendsels is het evenwel voor de goede verstaander duidelijk waar het de *Alldeutsche* werkelijk om te doen was. België werd immers afgeschilderd als niet meer dan een kunstmatige bufferstaat. Het land bestond slechts, zo heette het, bij gratie van de grote mogendheden. Duitsland werd daarentegen als "vredesmogendheid" en beschermer opgehemeld. Het *Reich* was volgens *Germania* zelfs de enige bondgenoot van de Vlamingen. Wat een verschil met Engeland, de spreekwoordelijke "aasgier". Bewezen de gebeurtenissen in Zuid-Afrika – in 1899 was de Boerenoorlog uitgebroken – dat dan niet op afdoende wijze?⁶⁴ De Vlaamse

62. De Opstelraad, Ons Doel, in: *Germania*, jg. 1, oktober 1898, pp. 3-5; De Opstelraad, Aan onze lezers, in: *Germania*, jg. 2, oktober 1899, pp. 3-4.

63. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania [...]*, p. 297 e.v.

64. De Opstelraad, Ons Doel, in: *Germania*, jg. 1, oktober 1898, pp. 3-5; Wat willen de Alduitsers?,

beweging werd dus van meet af aan aangespoord om in een Europese context partij te kiezen voor de belangen van het *Reich*. Binnen dit geopolitieke machtsspel was de 'onnatuurlijke' Belgische natiestaat van ondergeschikt belang. Terloops was het overigens niet onnuttig de Vlamingen erop te wijzen hun genegenheid voor de Tsjechen te laten varen. Die was hun zagezegd ingefluisterd door de Franse pers.⁶⁵ Niet verwonderlijk trouwens, het ADV werkte zelf in Duitsland en Bohemen mee aan de verduitsingspolitiek. Al werd dat vervelend 'detail' in *Germania* natuurlijk wijselijk verzwegen.

Zoveel is nu al duidelijk: *Germania* was niet gesticht om culturele 'vriendschapsbanden' aan te halen. Het tijdschrift was het instrument van een politiek die het 'Groot-Nederlandse blok' vanwege strategische, economische en ideologische motieven in de Germaanse invloedssfeer wilde brengen. Het was een tijdschrift van Groot-Duitsers die in naam van 'ras- en stambelangen' het 'officiële' Duitsland in radicaliteit desnoods voorbij wensten te streven. Het werd gestuurd door mensen bij wie, naar eigen zeggen, het lot van Vlamingen en Nederlanders na aan hun hart lag. Maar die filantropische motieven waren ook een voorwendsel om de Duitse invloed in de lage landen uit te breiden. Als de redactie derhalve de medewerking aan het tijdschrift uitdrukkelijk afschilderde als een Belgische, vaderlandse zaak⁶⁶ dan was dit een erg cynische houding. Het appel aan zowel Belgische vaderlandsliefde als germaansvoelendheid was immers verre van een eerbaar compromis tussen het Belgisch nationaal gevoelen van de flaminganten en de verzuchtingen van de Alduitsers. Die pose kan, integendeel, niet los van een koele en berekende machtpolitiek bekeken worden. In dit streven was het karakter dat aan de Vlaamse beweging toegekend werd louter instrumenteel van aard. Greet Draye schrijft dat het tijdschrift *Germania* op een bepaald moment "*meer dan culturele verbroedering begon na te streven*".⁶⁷ Deze mening kan echter niet hard gemaakt worden. Het tijdschrift *Germania* had immers vanaf het eerste nummer bedoelingen die het culturele veld overstegen.⁶⁸

in: *Germania*, jg. 2, september 1900, pp. 762-767. Cf. in dit opzicht het schrijven van Dr. Winters-tein: "*Gerade wir Mitglieder des 'Alldeutschen Verbandes' sind die besten Freunde der Vlamen in ihren schweren Ringen mit dem in Belgien herrschenden Walentum...*", in: *Eines über die Alldeutsche und Marine-Ausstellung zu Kassel im Mai 1901*, in: *Germania*, jg. 3, augustus 1901, p. 647.

65. De vijanden der Germanen op het vasteland, in: *Germania*, jg. 3, augustus 1901, pp. 643-646.

66. "*Krachtsens zijn alduits beginsel moet [het ADV] in een botsing van Rijksduitse met stam- of rasbelangen (aan die laatste) de voorkeur geven en (...) met alle overtuiging een gewelddadig inlijven van uitheemse stamgenoten bestrijden, omdat daarmee de kiem der ontbinding zou gebracht worden in de voegen van het Rijksduitse staatslichaam*", in: *Ons Doel*, in: *Germania*, jg. 1, oktober 1898, pp. 3-4.

67. G. Draye, '*Smartelijk te Handelen*' [...], p. 147.

68. Getuige daarvan bijvoorbeeld de in de tekst geciteerde beginselverklaring die duidelijk méér beoogde dan wat culturele toenadering (Zie ook voetnoot 64). Andere voorbeelden van het

Alvorens in te gaan op de flamingantische bijdragen is het niet onnuttig om de visie van de invloedrijke Reismann-Grone op België na te gaan. Meteen valt op hoe hij in zijn staatkundige theorie het begrip 'taal' als een derivaat van het rasbegrip hanteerde. Hij meende immers dat de taal van een volk de laatste herinnering was aan de gemeenschappelijke, raciale afstamming. Om nog hogerop te gaan moest men zich beroepen op de 'wetenschappelijke' rassenkunde. Voor dat laatste kon *Germania* trouwens rekenen op een ruime schare 'experten'.⁶⁹ Uit gemeenschappelijke taal en ras vloeiden gemeenschappelijke zeden en een gemeenschappelijke beschaving voort. Anders gezegd: het rasbegrip werd veruitwendigd door de taal die een volk sprak en vervulde een normatieve functie. Taal was volgens Reismann-Grone een 'instrument' dat maatschappelijke verbroekeling vermeerde. Zodoende moesten taal, volk, staat en rijk samenvallen. De ideale staat was dan ook een door de natuur gewilde 'volksstaat'. Volkeren waren, zo betoogde hij, per definitie ongelijk. Krachtige volkeren, zoals de Duitsers, ontwikkelden zich, terwijl zwakkere wegzonken.⁷⁰ In die (sociaal-darwinistisch geladen) context is de afkeer van deze Groot-Duitser voor het 'onnatuurlijke' België volkomen begrijpelijk.

In zijn eigenzinnige bespreking van het eerste deel van de *Geschichte Belgiens*, de Duitse vertaling van het werk van Henri Pirenne⁷¹, had Reismann-Grone

imperialisme in *Germania* waren de artikels m.b.t. een Duits *Mitteleuropa* waar de Nederlanden een deel van moesten uitmaken. Wanneer in 1899-1900 er een hele polemiek ontbrandde omtrent een Nederlands-Duitse (maritieme, economische, militaire...) unie was het *Germania* die de lont aan het kruitvat stak. De aard zelf van het Allduitscher Verband – een imperialistische organisatie – maakt trouwens al duidelijk in welke context we *Germania* moeten situeren.

69. Het *Völkische discours* werd dus voortdurend hernieuwd en door die hernieuwing steeds meer geradicaliseerd. Omstreeks 1900 waren de semantische bouwstenen (ook) 'biologisch-wetenschappelijk'. Deze rassenkunde werd vanaf de jaren 1890 doorkruist door de 'antroposociologie'. Die hulpwetenschap werd bestudeerd door Otto Amon, Ludwig Woltmann en Georges Vacher de Lapouge. Centraal in hun denken stond het telen van een 'ideaal' – Germaans, Arisch of Noords – ras. Soms leidde dit tot ontnuchterende conclusies. Otto Amon (1842-1916) kwam bijvoorbeeld tot het besluit dat nog maar 10% van de Duitse bevolking 'Germaans' was. In het kielzog van Otto Amon vinden we de amateur-antropoloog Ludwig Wilser (1850-1923), zijn rechterhand en een gewaardeerd medewerker van *Germania* (hij werd in 1905 zelfs de hoofdredacteur). Wilser verwierp de *ex oriente lux*-theorie. Het Noordse ras, zo meende hij, was niet afkomstig uit Azië of de Kaukasus, maar wel uit Scandinavië. Daar had het al in het neolithicum een hoog beschavingspeil bereikt. 'Wetenschappelijke' onderzoeksresultaten – zoals antropometrie en craneologie – moesten die theorie staven. Met name Wilser benadrukte daarbij dat 'ras' een erfelijke, biologische component was, terwijl het volk door taal en geschiedenis gedetermineerd werd, P. Walkenhorst, *Nation - Volk - Rasse [...]*, p. 166 e.v.

70. Th. Reismann-Grone, De 19de en de 20ste eeuw, beschouwingen op Oudejaarsnacht van 1899, in: *Germania*, jg. 2, januari 1900, pp. 215-225.

71. Met name H. Pirenne & F. Arnheim, *Geschichte Belgiens bis zum Anfang des 14. Jahrhunderts von Henri Pirenne; deutsche Uebers. von Fritz Arnheim*, Gotha, 1899. Deel 2 verscheen in 1902, Deel 3 in 1907, Deel 4 (1567-1648) in 1913. Door de wereldoorlog stopte de publicatie evenwel. Te noteren valt dat de Duitse historicus Karl Lamprecht – ook al een medewerker aan *Germania* – Henri Pirenne persoonlijk kende. Vreemd genoeg zou Lamprecht na 1900 in pacifistische vereni-

bovendien een historische duiding gegeven aan de 'Belgische problematiek'. Het huidige België immers was sedert het verdrag van Meerssen (870) verdeeld tussen het 'Germaanse' Vlaanderen en de 'Waalse gedeelten'. Het eerste gebied was al in de middeleeuwen tot Frankrijk gaan behoren, het tweede tot het Duitse Rijk. Hiermee projecteerde de auteur concepten uit de 19de eeuw op eerdere tijden.⁷² Niet zonder bijbedoeling overigens. Net omdat volks- en rijksgrenzen toen al niet congruent waren geweest, was de huidige 'geestelijke opstand' van Vlamingen tegen Walen, aldus Reismann-Grone, uitgebroken.⁷³ Met andere woorden: het Graafschap Vlaanderen, hier misleidend gebruikt als een *pars pro toto* voor het Vlaamse landsgedeelte, had beter in de middeleeuwen al tot het Duitse Rijk behoord. Reismann-Grone bezag de Belgische taalstrijd dus als de uitloper van een historisch gegroeide strijd tussen rassen in het kader van een nog groter, Europees dualisme. Deze Germaans-Romaanse tweespalt was trouwens verre van nieuw. Vaders van het Duitse nationalisme, zoals Fichte, hadden ze al aan het begin van de 19de eeuw verkondigd. De Duitse nationalist definieerden dus wat zij als volkseigen zagen door voortdurend de antinomieën tussen Duitsland en Frankrijk te beklemtonen. In dat kader moeten we ook de nood aan een 'volks verweer' tegen exogene invloeden situeren.

In heel dit betoeg zit een ambivalentie verscholen. Immers, het bevatte zowel het grootse punt van convergentie als het grootste punt van divergentie tussen flaminganten en Duitse imperialisten. De bewust bespeelde gallofobie was het convergentiepunt.⁷⁴ De impliciete veroordeling van het bestaansrecht van de Belgische natiestaat – vreemd aan de 19de-eeuwse Vlaamse beweging – was het grootste divergentiepunt. Reismann-Grone was zich hier wellicht terdege van bewust en maakte alvast niet de fout die Graevell vervreemd had van de flaminganten. Hij viel België niet in het heden aan, maar liet zich 'terloops' wel ontvallen dat de staat beter nooit tot stand gekomen was.

Tussen twee van de meest prominente schrijvers in *Germania* tijdens de eerste jaargangen, Omer Watez en Pol De Mont, waren er naast grote gelijkenissen even opvallende divergenties. Watez was duidelijk eenzijdiger dan zijn collega en

gingen terechtkomen, zie M.P. Stoffers, *Het Nerveuze Tijdperk en zijn Historici, De opkomst van de mentaliteitsgeschiedenis in Duitsland 1889-1915*, Maastricht, 2007, p. 269. In de Eerste Wereldoorlog zou hij wel terug in de Duitse, imperialistische politiek betrokken raken.

72. We doelen hier op de betekenisverschuiving van het woord 'Vlaanderen' (het graafschap uit de middeleeuwen stemt uiteraard niet overeen met de betekenis die 'Vlaanderen' gedurende de tweede helft van de 19de eeuw verkreeg).

73. Th. Reismann-Grone, Zur Geschichte Belgiens, in: *Germania*, jg. 2, juli 1900, pp. 640-642.

74. In zekere zin was de hele Belgische samenleving van 1830 tot 1914 doordrenkt van een hoge mate van gallofobie. Deze specifieke verhouding tussen België en Frankrijk wordt behandeld in R. De Bont & T. Verschaffel (red.), *Het Verderf van Parijs*, Leuven, 2004.

legde zich voornamelijk toe op de poëzie. De Mont was meer politiek geëngageerd (hij was provincieraadslid in Antwerpen van 1892 tot 1896) en richtte zelf, naast verscheidene tijdschriften, de studentenbeweging mee op. Het was daar dat via mensen als Klaus Groth bij hem de germaansvoelendheid ontwaakte. De Mont was een aanhanger van de rassenleer zoals de invloedrijke Fransman Joseph-Arthur de Gobineau die gedurende de jaren 1850 verkondigd had (cf. zijn *Essai sur l'inégalité des races* uit 1853). Zoals we zullen zien, stond ook Wattez zwaar onder de invloed van de 'wetenschappelijke' rassenkunde. In de tweede helft van de jaren 1890 waren Wattez en De Mont actief betrokken geweest bij de Vlaams-Duitse toenadering. Zo werd Wattez één van de belangrijkste bezielers van *Germania* en hield De Mont – we zagen het – vanaf 1896 voordrachten in Duitsland.

De bijdragen van flaminganten in het tijdschrift *Germania*, in de periode van 1898 tot 1901 voor het grootste deel uitgaande van de vierhoek Wattez-De Mont-Prayon-Van Zuylen-Segers, kwamen het Groot-Duitse programma maar in zekere mate tegemoet. Er dient op gewezen te worden dat de stukken hoogstens een (sterke) germanofiele inslag hadden en de Belgische staat niet in vraag stelden. Bij Prayon was het zelfs niet zeker of de germanofilie nu al dan niet geveinsd was.

Enkel bij Omer Wattez stond zijn Belgische en Vlaamse loyaliteit in dienst van het *Großdeutschum*. Zijn teksten laten een fanatieke germanofilie, misschien zelfs een pangermanisme, doorschemeren. De schrijfsels karakteriseren zich door een nu eens sombere (*Finis Flandriae!*), dan weer dreigende ondertoon. Vlaanderen was volgens hem een "*Germaans land*", bedreigd door aan Frankrijk hand- en spandiensten verlenende vijanden.⁷⁵ Wattez richtte zich concreet op volksvijanden, waaronder de verfranste Vlamingen. Zij ondersteunden immers, omwille van hun eigenbelang, de "*Waalse dominantie*". Bij Wattez draaide alles niet zozeer om taal. Het was het ras dat telde en hem ertoe bracht de gehate verfransing ("*als een ziekte in een lichaam*") te bestrijden.⁷⁶

Wattez profileerde zich als de man met een Germaanse missie, wiens *Weltanschauung* gebouwd was op uitgesproken rassenkundige motieven. België kon volgens hem trouwens geen natie zijn, omdat tweetalige naties of volkeren nu eenmaal onzin waren.⁷⁷ Het versterken en voortbestaan van het Vlaamse volk en 'ras' was slechts mogelijk door toenadering met de Duitse rasverwanten. Omer Wattez was in feite een onversneden *fin-de-siècle* cultuurpessimist. Hij was bevangen door een angst om Vlaanderen op een historisch moment te zien verdrinken in een

75. O. Wattez, In en om de Vlaamse Beweging, in: *Germania*, jg. 2, april 1900, p. 403.

76. O. Wattez, Aan de verfransers in Vlaanderen, in: *Germania*, jg. 3, juli 1901, p. 624; Een wereldtaal voor de Vlamingen, in: *Germania*, jg. 3, april 1901, pp. 399-402 en In en om de Vlaamse Beweging, in: *Germania*, jg. 2, april 1900, p. 413.

77. O. Wattez, Een wereldtaal [...], p. 398 en p. 403.

moeras van francofiële ontarding. Getuige daarvan, zijn vaak fatalistische schrijfstijl (“*Is ons Vlaamse volk reddeloos voor de Germaanse taalstam verloren?*”). Wellicht speelden ook persoonlijke motieven een rol in dat pessimisme. Als Vlaming die in Henegouwen zijn taal en cultuur wenste te propageren, werkte hij immers niet in de meest gemakkelijke omstandigheden. Zijn fanatieke haat tegen de verfransing in combinatie met zijn mystieke adoratie voor de “*Germaanse aard*” van Vlaanderen deden bij hem de grens tussen pangermanisme en germanofilie vervagen. Als de Duitsers Vlaanderen niet kwamen redden, zo stelde hij, was het ermee gedaan.⁷⁸ Net als bij Reismann-Grone speelden bij hem motieven als de eenheid van ras (taal was daar maar een weerspiegeling van) en de Germaans-Romaanse kloof een determinerende rol.

Prayon-Van Zuylen daarentegen hanteerde een meer gematigde schrijfstijl. Wel had hij zich in *Het Slavisch Gevaar* laten ontvallen dat het Germaanse ras zich verenigen moest. Bovendien moesten alle Germanen zich opmaken voor de *Daseinskampf* met het Slavendom.⁷⁹ In zijn betoog legde hij sterk de nadruk op de rol die de Vlamingen én de Nederlanders voor het verdedigen van de Germaanse rasbelangen konden spelen. Maar bij nader inzien gebruikte de anglofiële Prayon de hele Germaanse statenbond eerder als een literair vehikel om het *Großdeutschum* van binnenuit te ondermijnen. Het feit dat hij erop wees dat Rusland diende aangepakt te worden, was al een doorn in het oog van Bismarckiaan Reismann-Grone. Maar vooral zijn pleidooi voor het opnemen van ‘aartsvijand’ Engeland in de coalitie was een duidelijke aanval op het hele anti-Engelse Alldeutscher Verband. Het leverde hem de gram van Reismann-Grone op die zijn “*verehrter und gelehrter Freund*” in een wederwoord de levieten las. Voor Reismann-Grone was het duidelijk dat het Verenigd Koninkrijk nooit ofte nimmer tot een Duits *Mitteleuropa* kon toetreden.⁸⁰

Was Prayon een overtuigd germanofiel? Het valt moeilijk te zeggen. Ook was het vaak niet duidelijk welk nationaal gevoel nu bij hem primeerde. De taal bijvoorbeeld mat hij een ‘nationaal’ karakter aan, waarbij het niet duidelijk is of het nu om de Belgische, Vlaamse, dan wel Nederlandse natie ging. Het versterken van dit “*Großniederdeutschum*” was niet alleen, zo schreef hij, in het belang van “*ons* [Belgisch] *vaderlandje*”, maar ook van het hele *Deutschum*. Het zou voor Duitsland immers veel interessanter zijn om in plaats van een paar onderling verdeelde – en

78. O. Watzet, In en om de Vlaamse Beweging [...], p. 404, p. 409 en pp. 413-415 en Een wereldtaal [...], pp. 399-400, p. 402, p. 412 en p. 415.

79. A. Prayon-Van Zuylen, Het Slavisch Gevaar, in: *Germania*, jg. 1, december 1898, p. 145 e.v. Merk op dat in dat artikel Prayon ook nog eens het bestaansrecht van een Poolse staat verdedigde.

80. Th. Reismann-Grone, Slaven, Germanen und Briten, in: *Germania*, jg. 1, januari 1899, pp. 214-215; Slaven, Briten und Deutsche (Schluss), in: *Germania*, jg. 1, februari 1899, p. 282 e.v.

daarom machteloze – *Kleinstaten* een verenigd en machtig Heel-Nederland als bondgenoot te hebben.⁸¹ Prayon verzoende niet alleen zijn Belgisch patriottisme met Heelneerlandisme en met een zekere germanofilie. Hij trok daaruit ook praktische conclusies. Met name het Algemeen Nederlands Verbond, het Nationaal Vlaams Verbond (een organisatie opgericht door Prayon-Van Zuylen)⁸² en het Allduitscher Verband dienden nauwer samen te werken.⁸³ Zo zouden respectievelijk, aldus Prayon, de belangen van de Nederlanden, België en het *Deutschum* gediend worden. De vraag is of en in hoeverre de germanofiele component hier doorwoog en niet eerder als een voorwendsel gebruikt werd om de eenheid van België en Nederland te benadrukken. In het Manifest van de Vlaamse Volksraad had Prayon immers al laten verstaan dat hij best wel op de koffie wilde bij de Duitsers, maar er nooit zelf door opgeslorpt wilde worden. En tijdens zijn betogen in De Distel had hij meermaals de Alduitsers frontaal aangevallen. Hoe dan ook, als Prayon zich inderdaad bij *Germania* gevoegd had om het Duitse imperialisme te ondermijnen, dan kunnen we ons de vraag stellen of hij binnen de redactie geen paard van Troje was.⁸⁴

81. Dit was iets wat met name Alduitsers Max Robert Gerstenhauer aan Prayon-Van Zuylen verweeten had. A. Prayon-Van Zuylen, *Nederduits of Nederlands*, in: *Germania*, jg. 2, oktober 1899, pp. 36-38.

82. Het NVV was een organisatorische ondersteuning van de Landdagbeweging, een beweging die in de vier decennia voor 1914 politieke samenwerking probeerde te organiseren over alle partijgrenzen heen.

83. A. Prayon-Van Zuylen, *Nederduits of Nederlands* [...].

84. In 1897 had hij Frankrijk, dat hij in *Germania* aanviel, nog geloofd als een bloeiend brandpunt van de Europese cultuur. Opvallend is inderdaad de vergelijking tussen wat Prayon enerzijds binnen en anderzijds buiten *Germania* zegde. In *Germania* noteerde hij dat de Romanen in een toestand van ongeneselijk moreel en materieel verval verkeerden. Als dusdanig zouden ze geen rol van betekenis meer spelen. De oorzaken hiervan waren volgens de auteur de demografische teruggang, het Frans gebrek aan deugden die "een volk groot maken", het "dolzinnigste chauvinisme", de zedelijke achteruitgang ("In Frankrijk alleen wonen wij het stichtend schouwspel bij van schurken, aan wier plichtigheid niemand twijfelt en die nochtans, dank aan de lafhartige zwakheid van bestuur, gerecht en volksvertegenwoordiging, straffeloos blijven, ja onschuldigen voor hen mogen doen boeten"), het "rotte" Franse leger en het franco-Russisch bondgenootschap. A. Prayon-Van Zuylen, *Het Slavisch Gevaar*, in: *Germania*, jg. 1, december 1898, pp. 135-138. Een heel ander beeld van Frankrijk zien we in A. Prayon-Van Zuylen, *Over Pangermanisme* (geschreven in Elsene, april 1897), in: *Verslagen en Medelingen van de Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde*, jg. 11, 1897, pp. 296-297. Noch de "bedenkelijke" stilstand in de bevolking noch "1870" had, zo schreef Prayon, "Frankrijk's bloei geknakt" (p. 298). In alcoholverbruik bijvoorbeeld (volgens de Alduitsers een "innere Faültnis") had Prayon zijn toehoorders zelfs op een tabel getraakteerd. "Op die lijst", zo zegde hij "bekleedt Noord-Duitsland [versta: Pruisen] de tweede en Frankrijk de zevende plaats. De Noord-Duitsers drinkt tweemaal zoveel alcohol als de Fransman", pp. 299-300. De auteur was ook niet mals voor Berlijn als Europees 'cultuurcentrum'. "Het schijnt", zo meende Prayon, "dat onlangs een Antwerps blad Berlijn 'de stad der kazernen' heeft gedoopt". (p. 305) De Romaans-Germaanse tegenstelling kon alleszins voor Prayon (af te gaan op wat hij in *Germania* schreef) geen voorname rol spelen. Op dit punt verschilde hij dus grondig van mening met Omer Wattez.

Wel bevatte het verhaal van Prayon-Van Zuylen een rassenkundige onder-
toon. Net als bij *Germania's* rassenspecialist Ludwig Wilser vloeiden voor hem uit
rasverwantschap en een gezamenlijke afstamming plichten voort (zoals wederzijdse
bijstand). In tegenstelling tot een Wattez was bij de advocaat het gebruik van de
begrippen Duitsland en het *Alldeutschtum* wel eerder een middel om de eigenheid
van België en Heel-Nederland in de verf te zetten in plaats van omgekeerd.

De onderwijzer en schrijver Gustaaf Segers (1848-1930) kreeg met zijn reeks *De
Nationale Opvoeding* liefst vier maanden lang een vrije tribune in het tijdschrift.
Daarin pleitte hij vurig voor een onderwijs in de moedertaal en nam hij het op
voor het beschermen van "onze nationaliteit" tegen vreemde invloeden. Bij hem is
het niet altijd mogelijk om uit te maken om welke 'nationaliteit' – de Belgische of
Vlaamse – het ging. De twee werden immers door en onder elkaar gebruikt. Segers
voer niet uit naar Frankrijk en gebruikte al evenmin rassenkundige motieven. In
tegenstelling tot de andere auteurs was er zelfs geen sprake van een uitdrukkelijk,
germanofile stellingname in zijn reeks. Terecht kan men zich dan ook de vraag
stellen waarom hij zoveel bladruimte kreeg in *Germania*.⁸⁵ Deze vraag wordt nog
pertinenter in het licht van zijn artikel *Pruisisch Polen* dat niet zolang tevoren in
De Taalstrijd Hier en Elders verschenen was. In dat opstel werden de leden van het
Alldeutscher Verband bestempeld als "germanisatoren", "verdrukkers", "verduitsers"
e.d.m.⁸⁶

In zijn reeks voor *Germania* had Segers opvallend veel Duitse auteurs aan-
gehaald die ook overtuigd waren van de noodzaak van onderwijs in de moedertaal.
Dat die gedachte nu van Segers zelf afkomstig was om op een beter blaadje te kom-
men bij de Alduitsers dient in het licht van het voorgaande met klem verworpen
te worden. Wel is het mogelijk dat de reeks, wegens de vele verwijzingen naar
Duitsers, gepubliceerd was. *Ipso facto* lag ze in de lijn van de geestelijke verbinding
tussen Vlaanderen en Duitsland die het tijdschrift wenste (Segers zou achteraf
trouwens geen letter meer in *Germania* publiceren). Nog andere, belangrijke mo-
tieven speelden echter een rol. Gematigde opstellen maakten het tijdschrift – dat
niet meteen op veel bijval kon rekenen in Vlaanderen⁸⁷ – *salonfähiger*. Het stuk van
Segers rondde meer bepaald de scherpe kantjes af van wat Wattez en in mindere
mate De Mont poneerden. Daardoor was het beslist meer aanvaardbaar voor de
'klassieke' Vlaamse beweging.

85. G. Segers, *De nationale opvoeding*, in: *Germania*, jg. 2, december 1899, pp. 147-155; voort-
zetting in januari 1900, pp. 235-245, in februari 1900, pp. 275-284 en in maart 1900, pp. 339-347.

86. G.S. [=Gustaaf Segers], *Elders- Pruisisch-Polen*, in: *De Taalstrijd Hier en Elders*, jg. 16, 1898-
1899, Tweede Reeks, 3, pp. 138-144. Mispunt was een boek uit een reeks waarin eerder ook Fritz
Bley over de Nederlanden geschreven had. Het ging met name om C. Petzet, *Der Kampf um das
Deutschum. 5 Hefte, Die Preussischen Ostmarken*, München, 1898.

87. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania [...]*, pp. 257-259.

Het toeval wilde nu dat uitgerekend het decembernummer van 1899, waarin Segers zijn meervoudige reeks geopend had, op 17 januari 1900 naar rijkskanselier von Bülow gestuurd was. Dat nummer bevatte immers ook het stuk *Das Niederdeutschum ausserhalb der Reichsgrenzen im Rahmen der deutschen Politik* van Alduiter Kurd von Strantz (1863-1949). Daarin werd de Duitse diplomatie aangevaard om de "tegennatuurlijke verfransing" van de "Nederduitse dochterstaat" eindelijk tegen te gaan. Zijn opstel was in essentie een lange klaagzang geweest over de afwachtende Duitse houding en bestempelde – in een zeldzaam moment van Groot-Duitse openhartigheid – de Vlaamse beweging als een Duitse en geen binnenlandse aangelegenheid. De Vlaamse beweging had, aldus von Strantz, als functie de Nederlanden tegen Frankrijk binnen de Duitse invloedssfeer te brengen.⁸⁸ Met andere woorden: zeker in dat nummer had het stuk van Segers de balans weer min of meer in evenwicht getrokken.

Heel anders was de stelling van Pol De Mont in *Germania*.⁸⁹ In de lijn van de Alduitsers wees hij het bestaan van een Belgische nationaliteit van de hand, al noemde hij België zijn vaderland.⁹⁰ Centraal in zijn discours stond de verheerlijking van het "heerlijke vaderland" van 1815, gekoppeld aan Belgisch patriottisme, een fikse dosis germanofilie én een sterke afkeer van de "belhamels van 1830" (die België zeggend bij Frankrijk wilden aanhechten). Het orangisme dat ooit in het herstel van het "heerlijke vaderland" moest uitmonden, was volgens de auteur trouwens ook het ware einddoel van de Vlaamse beweging.⁹¹ De Mont verzoende dus het Belgische vaderland, de Vlaamse (sub)natie en het overtreffende Heel-Nederlandse vaderland. Maar ook de Germaanse component vormde een volwaardige laag in zijn staatkundige theorie. Zo wees hij op de geschiedkundige banden van onze gewesten met het Heilig Roomse Rijk en de Rijksduitsers, van wie, zo merkte hij fijntjes op, de Vlamingen "nooit een vorm van dwingelandij ondergingen".⁹² Bij De Mont

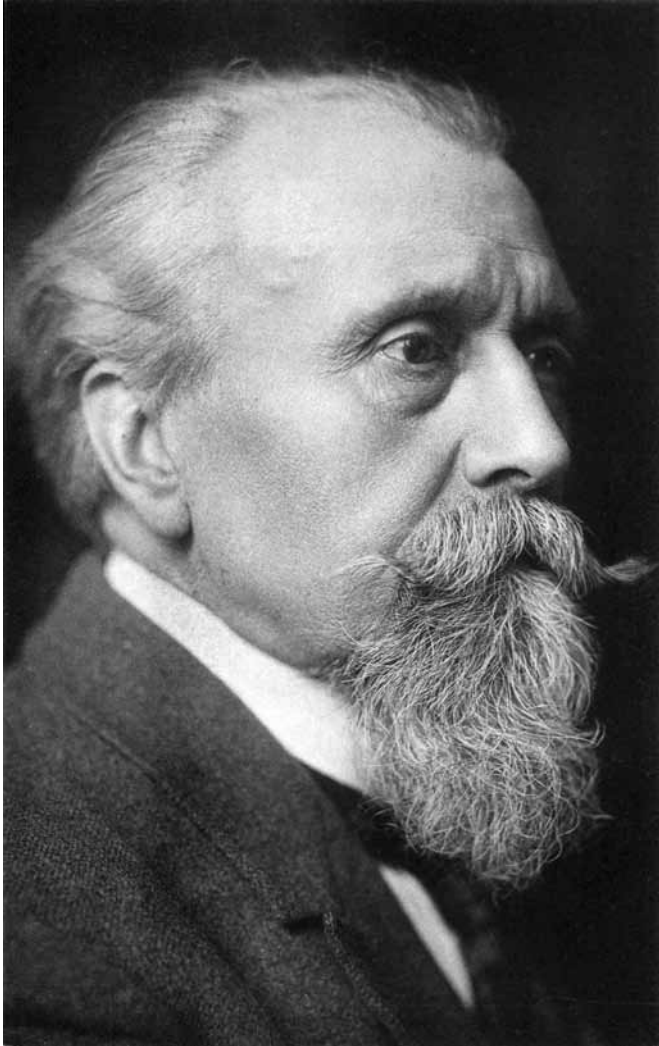
88. K. Schilling, *Beiträge zu einer Geschichte des radikalen Nationalismus [...]*, p. 109.

89. Het soms wat incoherente karakter van het betoog in zijn artikelenreeks *Bladzijden uit de geschiedenis der Vlaamse Beweging* (1898) – de reeks van De Mont bevatte immers naast een germanofiele lofzang ook een toespeling op het gevaar dat uit het oosten (!) kwam – was het gevolg geweest van het feit dat de reeks de toespraken in zowel Nederland als Duitsland die tussen 1896 en 1898 gegeven werden, tot één geheel bundelde.

90. P. De Mont, *Bladzijden uit de geschiedenis der Vlaamse Beweging*, in: *Germania*, jg. 1, februari 1899, p. 277; P. De Mont, *Bladzijden [...]*, in: *Germania*, jg. 1, maart 1899, p. 341.

91. P. De Mont, *Bladzijden [...]*, in: *Germania*, jg. 1, mei 1899, p. 508; P. De Mont, *Bladzijden [...]*, in: *Germania*, jg. 1, juli 1899, pp. 622-623.

92. P. De Mont, *Bladzijden [...]*, in: *Germania*, jg. 1, april 1899, p. 418; P. De Mont, *Bladzijden [...]*, in: *Germania*, jg. 1, januari 1899, pp. 207-208; P. De Mont, *Bladzijden [...]*, in: *Germania*, jg. 1, juli 1899, p. 617. Was in 1815 geen koninkrijk opgericht waarvan de noordelijke gewesten, met hun "Germaans bloed", een bolwerk vormden tegen een inlijving bij Frankrijk en waarbij de Latijnse gewesten een inlijving bij Duitsland verhinderden? Zoals de Laveleye zegde: "Nu ziet

Portretfoto Pol De Mont door Edg. Barbaix in de Weeldereeks van Standaard Boekhandel, s.d. [Prentbriefkaart, ADVN, VPR302]

speelden meer dan bij Prayon, maar toch beduidend minder dan bij Wattez, germanofiele elementen een rol.

De Mont onderscheidde zich vooral van zijn collegae in de manier waarop hij de Vlaamse beweging benaderde. In zijn analyse had hij een dimensie toegevoegd die het economisch dualisme van België benadrukte. Om te weten hoe hij daartoe kwam, volstaat het om te verwijzen naar zijn historiserende opvatting aangaande de Vlaamse taalstrijd. Voor hem was die een logische en noodzakelijke voortzetting van de strijd die de Vlaamse steden – wier afgedwongen vrijheden hij als voorlopers van de “roemrijke” Franse Revolutie zag – tegen het “zware, Franse leenjuk”. Bijl en hamer waren wel, zo betoogde hij, vervangen, maar voor de rest was de strijd om “ras” en taal gebleven wat hij was. Wel ontbeerde de Vlaamse strijd, in tegenstelling tot de middeleeuwen, “tot op heden” een economische component.⁹³

In zijn (gepubliceerde) toespraken compenseerde hij dat “vergeten element” ruimschoots. De sociaaleconomische ongelijkheden en misstanden die hij tussen Vlaanderen en Wallonië zag, vonden geen genade in zijn ogen. De Mont besprak, voornamelijk aan de hand van de cijfers die hij haalde uit het progermaanse weekblad *De Flamingant*, de communautaire anomalieën. Die vond hij terug in staatsspoorwegen, posteries, de telegraafdienst, de staatssteenwegen, de openbare ambten, de openbare werken, de scholen en de wegenbouw. Overal kwam hij tot het besluit dat de Walen bevoorreed werden tegenover de Vlamingen. Met een weergaloze gulzigheid, zo fulmineerde hij, hadden de Walen zich sedert 1830 alle materiële voordelen toegeëigend. De auteur illustreerde zijn betoog rijkelijk met tabellen en cijfers, waarbij niet zelden de vier Vlaamse met de vier Waalse provincies – voor Brabant lag een tweeledige vergelijking moeilijker – vergeleken werden.⁹⁴ Dat denken sloot aan bij een progermaanse-liberale strekking binnen de Vlaamse beweging die de Belgische economie vanuit een louter dual (Vlaams/Waals) standpunt bekeek. Daarbij traden de verschillen tussen de twee ‘rassen’ die België zozeggd

Holland angstig naar het oosten, België naar het zuiden en voor geen van beiden is er zekerheid” (dit was duidelijk voor een Nederlands publiek bestemd). P. De Mont, Bladzijden [...], in: *Germania*, jg. 1, februari 1899, pp. 273-274. Emiel de Laveleye, aan wie hij bovenvermelde hypothese ontleende, had erop gewezen dat de Belgische revolutie een “misdaad was tegen het Europese evenwicht”. Een opmerkelijke stelling: het oosten (Duitsland) was dus een potentiële vijand, een bedreiging voor de onafhankelijkheid van de Nederlanden. Pol De Mont citeerde weliswaar iemand anders, maar gaf hiermee niettemin – zij het op een bedekte manier – te kennen dat hij allesbehalve een Groot-Duitser was. P. De Mont, Bladzijden [...], in: *Germania*, jg. 1, maart 1899, p. 336; P. De Mont, Bladzijden [...], in: *Germania*, jg. 1, mei 1899, p. 509; P. De Mont, Bladzijden [...], in: *Germania*, jg. 1, juli 1899, p. 617.

93. Wel gebruikte de auteur de termen Vlaanderen (het middeleeuwse graafschap) en Vlaanderen-als-Vlaams-België door en onder elkaar, P. De Mont, Bladzijden [...], in: *Germania*, jg. 1, januari 1899, pp. 209-213.

94. P. De Mont, Bladzijden [...], in: *Germania*, jg. 1, maart 1899, pp. 342-343; P. De Mont, Bladzijden [...], in: *Germania*, jg. 1, april 1899, p. 407 e.v.; P. De Mont, Bladzijden [...], in: *Germania*, jg. 1, mei 1899, p. 499 e.v.

bewoonden zeer fel op de voorgrond. Gelijkaardige, economische berekeningen en ideeën kwamen immers al dertig jaar eerder voor bij een andere liberaal die – onder andere – via pangermanisten politiek actief geworden was: Julius Vuylsteke (1836-1903). Overigens verwees De Mont expliciet naar hem en het werk dat hij op dat vlak verricht had.⁹⁵ Merken we hierbij op dat de auteur ook Leon Vanderkindere (1841-1906) bewonderde.⁹⁶ Niet zonder belang, want Vanderkindere – die voor zijn tijdgenoten gold als dé Belgische autoriteit op het gebied van antropologie en etnologie (lees: de ‘rassenkunde’)⁹⁷ – predikte de Germaanse superioriteit rond hetzelfde tijdstip waarop Vuylsteke zijn Germaansvoelendheid begon te etaleren. Daarom beval hij toen ook de oprichting van een volksfederalistische, Belgische bondsstaat aan.⁹⁸

Pol De Mont was geen politieke pangermanist. Het zuiver politieke pangermanisme, d.i. het samenvallen van ‘raciale’ grenzen met staatsgrenzen, zou immers een negatie inhouden van zijn Heel-Nederlands ideaal. Inderdaad kan men niet Vlaanderen, Nederland en Duitsland politiek verenigen zonder het “*heerlijke vaderland*” van 1815 te vernietigen. Bovendien kon De Mont, vanwege zijn Belgisch patriottisme, ook niet aanvaarden dat België zou opgedoekt worden. In 1903 – hij had toen al afstand genomen van *Germania* – zou hij trouwens onderstrepen dat zijn pangermanisme louter esthetisch, wetenschappelijk en commercieel van aard was.⁹⁹ Anders gezegd: het was germanofilie. Volgens ons vervulde zijn germanofiele geloofsbelijdenis ook een praktische functie. De Mont kon door een alduits motief doorheen zijn Vlaams- en Heel-Nederlandsgezind betoog te weven, zich makkelijker beroepen op de glans van het grote Duitsland die op de Vlaamse beweging afstraalde. Bovendien dienen we erop te wijzen dat de sterke germanofilie bij alle

95. P. De Mont, Bladzijden [...], in: *Germania*, jg. 1, maart 1899, p. 343; J. Behets, Diets of Duits? De Vlaamse Beweging onder toenemende pangermanistische druk (1866-1887), in: *Wetenschappelijke Tijdingen*, jg. 23, 1963, nr. 5, kol. 218. Voor een gelijkaardige redenering bij Vuylsteke, zie J. Vuylsteke, De Grondbelasting, in: *Het Volksbelang*, 4 en 11 januari 1868, overgenomen in J. Vuylsteke, *Klauwaert en Geus, bloemlezing uit de politieke gedichten en geschriften van J. Vuylsteke*, Gent, 1905, pp. 99-106.

96. Vooral zijn stelling dat door het ontbreken van eigentalig onderwijs het “*verlichte en geleerde deel van de Vlaamse bevolking*” opgehouden had op het ongeletterde deel een beschavende en verzedelikkende invloed uit te oefenen, zonder welke, “*een volk onmogelijk gezond, onmogelijk krachtig wezen kan*” wekte bijval op.

97. K. Wils, *Tussen metafysica en antropometrie*, in: M. Beyen & G. Vanpaemel, *Rasechte Wetenschap? – Het rasbegrip tussen wetenschap en politiek vóór de Tweede Wereldoorlog*, Leuven, 1998, p. 81. Vanderkindere zelf was trouwens beïnvloed door grote Duitse filosofen als Kant, Fichte en Hegel. Hij beschouwde de Germanen als een superieur ras, de zuiverste tak der Ariërs. L. Vanderkindere, *De la race et de sa part d’influence dans les diverses manifestations de l’activité des peuples*, Bruxelles, 1868, p. 87.

98. P. De Mont, Bladzijden [...], in: *Germania*, jg. 1, maart 1899, p. 340.

99. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania [...]*, pp. 24-25.

auteurs naar alle waarschijnlijkheid ten dele ook uit een conversie van anti-Franse en liberale gevoelens (waar men bij de te 'franskiljonse' liberale partij niet terecht kon) naar pro-Duitse sentimenten ontstaan was.

Samengevat voer *Germania*, wat de Vlaamse beweging betrof, in de eerste drie jaargangen een uitgesproken germanofiele koers. Vooral Wattez, met zijn uitgesproken voorliefde voor de rassenkunde, zijn pleidooien voor een heroriëntering van de Vlaamse beweging in Groot-Duitse zin, zijn expliciete koppeling daarvan aan de rassenkunde en zijn uiterst vijandige opstelling tegenover al wat Romaans was, spande de 'Germaanse kroon'. Maar ook bij een figuur als Prayon-Van Zuylen, bij wie het orangisme sterker aanwezig was, bespeuren we naast rassenkundig geïnspireerde motieven, een voorliefde voor Duitsland. Al dient het gezegd dat de motieven die bij hem aan de grondslag hiervan lagen op zijn zachtst gezegd dubieus overkomen. Eerder dan het pangermanisme te verheerlijken, leek hij het subtiel te ondergraven. Gustaaf Segers was dan weer het nogal tragische voorbeeld van hoe iemand een pion kon worden op een groter schaakbord. De bijdragen van Pol De Mont waren uitgesproken germanofiel en brachten een nieuwe, economische dimensie aan. Nieuw wat *Germania* betrof tenminste, want ze was niet zonder voorgeschiedenis. Opvallend in zowat alle bijdragen ten slotte is hoe de Vlaamse taalstrijd 'verrijkt' werd met rassenkundige motieven en hoe groot de aantrekkingskracht van het machtige Rijk (en dat voor personen van liberaal-vrijzinnige strekking) bleek te zijn. Dit in tegenstelling met de aversie die – bij Wattez en De Mont dan – voor '1830' aanwezig was. Wel bleef een Belgisch patriottisme aanwezig, wat er nogmaals op duidt dat een germanofiele opstelling voor menig auteur niet *per se* de aanwezigheid van Groot-Duitse sympathieën impliceerde. Ze kon ook uit loutere bewondering voor het keizerrijk voortvloeien.

DESINTEGRATIE VAN HET VLAAMS-GERMAANSE WEEFSEL (1901-1905)

Gedeeltelijk onder druk van de omstandigheden zou het blad echter vanaf 1901 een koerswijziging ondergaan. In de laatste drie jaargangen veranderde de morfologie van het tijdschrift inzake de Vlaamse beweging aanzienlijk. De 'vaste waarden' – Reismann-Grone, De Mont en Prayon-Van Zuylen – verminderden of staakten zelfs hun bijdragen aangaande de Vlaamse beweging. Problematisch voor het blad was dat zij zich gedurende de voorgaande jaren in min of meerdere mate tot herauten van het 'Vlaams-Germanisme' ontpopt hadden. Bij sommigen schenen andere prioriteiten hun germanofiele houding naar de achtergrond te verdringen. Prayon-Van Zuylen hield zich bijvoorbeeld binnen de context van *Germania* enkel nog onledig met de verdediging van de Nederlandse taal in zijn vakgebied, de magistratuur¹⁰⁰, en

100. A. Prayon-Van Zuylen, De aanslag van de Brusselse tuchtraad tegen de taalvrijheid van de advocaat, in: *Germania*, jg. 5, maart 1904, pp. 372-374 en april 1904, pp. 387-396.

met het verzet tegen de spellingshervorming door de Nederlander Kollewijn. Die bestempelde hij als onaanvaardbaar, niet alleen voor Vlaanderen, maar ook voor Duitsland (ze zou Nederlands en Duits verder uit elkaar drijven, betoogde hij).¹⁰¹ In deze meer pragmatische aangelegenheden bleek zijn nationaal gevoel Belgisch.¹⁰² Had Prayon op politiek vlak afgehaakt vanwege een conflict met Reismann-Grone waarbij hij het onderspit gedolven had? De Mont en Segers staakten hun bijdragen en de pleidooien van Reismann-Grone beperkten zich tot wat theorieën over het Alduits om de Neder- en Rijksduitse stamverwanten dichter bij mekaar te brengen. En dat op een moment dat de pogingen om een Aldietse taal te vervaardigen, zo niet begraven, dan toch klinisch dood waren.¹⁰³ Wel bleef hij in andere domeinen binnen *Germania* actief.

Deze evolutie had een drievoudig effect. Ten eerste nam de ideologische invloed van de symbiose tussen de Vlaamse beweging en het pangermanisme af. Er waren gewoon minder artikels met germanofiele inslag in verhouding tot het totale aantal schrijfsels dat over de Vlaamse beweging handelde. Daardoor nam wel, ten tweede,

101. De spellingshervorming was naar zijn aanvoelen ook het tegendeel van wat C.J. Hansen met het Aldiets had willen bereiken: A. Prayon-Van Zuylen, Die vorgeschlagene Umwälzung der niederländischen Sprachlere, in: *Germania*, jg. 5, juni 1903, pp. 566-567. Een, op het eerste gezicht, uiterst vreemde stellingname. Prayon had immers voordien nooit het Aldiets denken verdedigd (zie voetnoot 84) – integendeel – en had steeds het Engels i.p.v. het Duits als tweede taal aangeprezen. In noot 32 hebben we nog opgemerkt dat hij in de verwijdering tussen het Nederlands en het Duits net een argument zag voor het aannemen van het Engels als tweede taal. Alweer was er dus een verschil tussen Prayon binnen *Germania* en Prayon buiten *Germania*. Gezien de hele voorgeschiedenis lijkt het ons niet onredelijk om aan te nemen dat zijn verwijzingen naar een ‘verwijdering van Duitsland’ gewoon gebruikt werden om zijn verzet tegen de Kollewijnspelling binnen *Germania* kracht bij te zetten. Voor verdere kritiek op die spelling zie A. Prayon-Van Zuylen, Vlaanderen contra Kollewijn, in: *Germania*, jg. 6, juli 1904, pp. 579-595.

102. Als het nodig werd, tekende Prayon op, zou het Vlaamse volk de Brusselse tuchtraad wel eens leren wie de baas was: de [Belgische] natie (waarvan hij het bestaan eerder niet uitgesproken verdedigd had) of de ‘taalaristocraten’. A. Prayon-Van Zuylen, De aanslag van de Brusselse tuchtraad tegen de taalvrijheid van de advocaat, in: *Germania*, jg. 6, april 1904, p. 393.

103. Reismann-Grone tekende als vanouds, voor een aantal stukken (Eine gemeinsame hochdeutsch-niederdeutsche Rechtschreibung, in: *Germania*, jg. 3, september 1901 pp. 120-123; Epilog zum Burenkrieg, in: *Germania*, jg. 4, juni 1902, pp. 516-539; Zur Wirtschaftspolitik Mitteleuropas, in: *Germania*, jg. 5, februari 1904, pp. 338-352; Die Fragen der deutschen Schrift, in: *Germania*, jg. 5, april 1903, pp. 399-408). Min of meer in de lijn van de taalkundige studies van Reismann lag de uit *Deutsche Erde* overgenomen studie van Otto Bremer. O. Bremer, Das Fehlen einer Sprachscheide zwischen dem Deutschen Reich, den Niederlanden und Belgien, in: *Germania*, jg. 4, augustus 1902, pp. 719-726. De ironie van het lot was dan nog dat het ADV zelf de Aldietse beweging, zoals Ludo Simons het verwoord heeft, “definitief ten gronde richtte”. In 1910 stierf C.J. Hansen, de grote pleitbezorger van de beweging, tot op zijn doodsbed zijn idealen verdedigend; over deze episode in zijn leven en in dat van de beweging, L. Simons, *Van Duinkerke [...]*, pp. 168-184.

het belang van de persoon van Omer Wattez toe. Ten slotte werd de leemte opgevuld door een stijging van het aantal gastbijdragen over de Vlaamse beweging.

Vraag is nu waarom Vlaamsgezinden zich minder gingen engageren in *Germania*. Naast persoonlijke motieven, menen we dat hier een aantal factoren een rol speelden. Ten eerste waren er de wissels aan de top. Na het overlijden van baron von Ziegesar in 1901, kwam zijn adoptiefzoon Haller von Ziegesar (1864-1945) aan de leiding te staan. Die kon het blad duidelijk minder lijn geven. In 1905 was het tijdschrift, vanuit creatief oogpunt tenminste, op sterven na dood. In die laatste jaargang werd het trouwens geleid door de amateur-rassenkundige Ludwig Wilser. Deze redactionele stuurloosheid was echter niet de enige reden voor de desintegratie van het Vlaams-Germaanse weefsel. Daarnaast was na 1902 de Boerenoorlog beëindigd, waardoor een belangrijk contactplatform voor Duits-nationalisten en flaminganten verloren ging. Bovendien was er nog het gebrek aan interesse van de Vlaamse beweging, laat staan van de gewone Vlamingen. *Germania* werd getolereerd, misschien zelfs geaccepteerd, maar nooit openlijk gesteund.

Een vierde factor was dat in een deel van de Franstalige pers de aantijgingen met betrekking tot het zogezegde pangermanisme van de Vlaamse beweging soms luid klonken. Was het in die context nog wel de moeite waard om met deze Alduitsers samen te werken? Was het, anders geformuleerd, nog wel interessant? Wellicht zou *Germania* de Vlaamse zaak meer schade berokkenen dan wat anders. Ten slotte schijnt het ons toe dat de pangermanisten het stilaan ook zelf welletjes vonden. Omstreeks 1899-1900 mislukte het ambitieuze project dat – met steun van Berlijn – door *Germania* op het getouw gezet werd. Het ging om het opzetten van een Duits-Nederlandse (maritieme, douane- of militaire) unie. Het alduitse orgaan had hier duchtig propaganda voor gemaakt en in bepaalde Nederlandse bladen kon dat op sympathie rekenen. Uiteindelijk kwam er niks van in huis. Bovendien stagneerde de vooruitgang in de taalwetgeving vanaf 1900. Daardoor leek de Vlaamse beweging, minder dan voordien, voor de Alduitsers tenminste, aan de winnende hand.

Het gegeven dat Vlaamsgezinden zich niet langer (of minder) bezighielden met pangermaanse en germanofiele ideeën, remde Omer Wattez alvast niet af in zijn ideologische geloofsbelijdenis. De kern van zijn boodschap bleef onveranderd. De Vlamingen dienden zich, zo betoogde hij, aan te sluiten bij de Germaanse letterkunde. En 'letterkunde' werd door Wattez allesbehalve minimalistisch ingevuld. Het begrip was voor hem een synoniem voor alles wat met het geestesleven van een volk in verband stond. Wattez keek anno 1900 vol bewondering op naar het machtige Duitsland. Hij zong in louter positieve bewoordingen de lof van het keizerrijk. Doorheen zijn beschrijving vinden we de vergelijking tussen etnologische processen en verschijnselen in de natuur terug. Die was typisch voor de laat 19de-

eeuwse 'rassenkunde', een discipline waar Wattez niet afkerig tegenover stond.¹⁰⁴ Zijn vaak hoogdravend proza spitste zich vanaf 1901 toe op twee complementaire thema's. Enerzijds het ophemelen van Duitsland. In 1870 was, zo meende hij, het Duitse volk als een soort doornroosje uit een eeuwenlange slaap ontwaakt. Wattez ontwikkelde daarbij een theorie waaruit blijken moest dat de Duitse, nationale opstanding organisch voortgevloeid was uit het vorsen van vroeg 19de-eeuwse, Duitse filologen. Door middel van de "*Germanistik*" waren die als ware ontdekkingsreizigers doorgedrongen tot de "*meest verborgen schuilhoeken van de Oudgermaanse wereld*". In dit verhaal werd de 'ware' kennis van de Duitse literatuur verbonden met de openbaring van "*Germaanse deugden*" als trouw en kracht. Bismarck kwam in de visie van Wattez helemaal niet naar voren als de *Realpolitiker* die we kennen, maar wel als een "*nieuwe Siegfried*" die een natuurlijke, *Völkische* beweging met de stichting van het Duitse Rijk bekroond had.¹⁰⁵ In het eerste luik van zijn denken had Wattez dus de theorieën van Fichte (het Duits als toegang gevend tot een morele kennis van de wereld) proberen te verzoenen met de 'verlossings-mythologie' van Wagner.¹⁰⁶

Het tweede luik omvatte zijn visie op de nieuwe, Germaanse, marsrichting die de Vlaamse beweging zou moeten inslaan. Die verdedigde hij met motieven die uit de 'rassenkunde' afkomstig waren. De Germaans-Romaanse rassenstrijd vormde voor Wattez immers zowel de historische legitimering, als de diepere verklaringsgrond van de Vlaamse strijd. Die was voor Wattez welbeschouwd zelfs geen taalstrijd meer, maar wel een in wezen *rücksichtloser Daseinskampf* waarbij het ras centraal stond. De verfransing was niet minder dan een "*verkankering*" in het volksbestaan waartegen een "*strijd zonder genade*" gevoerd moest worden. Vlaming was men trouwens niet door "*toevallige geboorte*" in het Vlaamse land, men werd het door opvoeding en onderwijs.¹⁰⁷ Deze stellingname moet o.i. ook gezien worden als een 'Germaans-rationale' legitimering voor de afkeer die Wattez had van de "*volksvreemde*" Grieks-Latijnse humanoria. Een op Germaanse leest geschoeide heropvoeding van de Vlamingen zou een dam opwerpen tegen al die Franse woeker.

104. Volgens Luc Vandeweyer vond het rasdenken in Wattez een adept. Hij ging sterk in op wat Vanderweyer treffend omschrijft als een "*Germaanse beroezing*", L. Vandeweyer, *Het verschil tussen Latijnen en Germanen*, in: M. Beyen & G. Vanpaemel, *Rasechte Wetenschap [...]*, p. 157.

105. O. Wattez, Germaanse Beschaving, in: *Germania*, jg. 4, februari 1902, pp. 272-273 en pp. 277-279.

106. H. Mah, *Enlightenment Phantasies, Cultural Identity in France and Germany (1750-1914)*, New York, 2003, pp. 64-65; J. Nurdin, *L'idée de l'Europe dans la Pensée allemande à l'Époque Bismarckienne*, Metz, 1978, p. 27 en p. 657 e.v. Voor het oorspronkelijke werk, zie J. Fichte, *Reden an die Deutsche Nation*, Leipzig, 1808.

107. O. Wattez, Vlaams-Germaans of Vlaams-Europees? Naar aanleiding der kritiek over mijn 'Germaanse Beelden', in: *Germania*, jg. 7, december 1905, p. 697 en pp. 705-707.

Portretfoto Omer Watterz in de reeks Vlaamse Koppen, s.d. [Foto, ADVN, VFA4578]

Wattez stelde zich trouwens nog radicaler op dan tevoren. Nu deinsde hij er niet voor terug om zichzelf als een "Germaans nationalist" te omschrijven. Het aantal vijanden van het ras was, naar zijn aanvoelen, onderhand exponentieel toegenomen.¹⁰⁸ De bedreiging voor Vlaanderen kwam, zo leek het hem, immers niet alleen meer van Frankrijk of van het verfranste België. Ook de zogezegde "wereldburgers" vergiftigden naar zijn aanvoelen de samenleving. Of meer precies: "decadente dichters", "zenuwzieke kunstmensjes" en "ander woekergoed", de kleinburgerij met haar "verachtelijk kosmopolitisme", zij die vanuit hun "ivoren toren" stamgevoel voor partijpolitieke doeleinden uitbuitten enz.¹⁰⁹ Met die compromisloze houding stond Wattez echter geïsoleerd binnen de kring van flaminganten die bijdragen leverden aan het tijdschrift.¹¹⁰

We zagen immers hoe de invloed afnam van de 'Vlaams-Germaanse' ideologie in de bijdragen in *Germania* rond de Vlaamse beweging. Daardoor kwam een bont allegaartje aan artikels in het tijdschrift terecht. Zo had Maurits Josson in 1901 onder het meer Vlaams klinkende pseudoniem 'Jan Jansone' een brochure geschreven waarin hij het opnam voor een Belgisch-Nederlandse statenbond tegen het Franse expansionisme. Wat in *Germania* verschenen was, vatte een deel van zijn gedachten samen. De publicatie bleek niets minder dan een striemende tirade tegen Frankrijk en de revolutie van 1830 te zijn. Volgens hem was die volledig door Frankrijk georchestreerd geweest, tegen de wil van de Belgen in. Opmerkelijk trouwens hoe dit betoog het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden verdedigde en, tegelijk, "ons vaderland, België" gunstig bejegende. Bovendien hekelde Josson de "antinationale geest" van het Belgisch nationaal congres¹¹¹, daarmee (impliciet) stellende dat er een Belgische natie bestond. Enkel die zou, zoals hij zelf neerpande, zedelijk een

108. [O. Wattez], Redevoering – uitgesproken op het Nederlands Letterkundig Congres gehouden te Kortrijk de 20-23 augustus 1902, in: *Germania*, jg. 4, pp. 25-27; O. Wattez, Germaanse Beschaving, in: *Germania*, jg. 4, februari 1902, p. 273; O. Wattez, Vlaams-Germaans of Vlaams-Europees? [...], in: *Germania*, jg. 7, december 1905, pp. 698-699 en pp. 707-708.

109. O. Wattez, Vlaams-Germaans of Vlaams-Europees? [...], *Germania*, jg. 7, pp. 696-699 en pp. 707-708.

110. Wie zich wél op de golflengte van Wattez bevond, was Leonard Buyst. Die had Maurice Maeterlinck (1862-1949), de latere Nobelprijswinnaar voor literatuur (1911), als een "volksverrader" afgeschilderd. *Germania* nam zijn schimpschrift uit *Het Vrij Weekblad* gretig over. De "zoon der Artevelde" – Maeterlinck was een Gentenaar – noemde hij een persoon die aan zijn stam verzaakte, een "stamverrader" schrijvend in 's vijands taal. Hij ondersteunde zo de "dolle franselarij". Een echte Vlaming, aldus Buyst, bleef zijn stam en spraak getrouw. Tot hiertoe was het gewoon radicaal flamingantisme, maar *in cauda venenum*, immers: "De Vlaming is van Dietsen bloede, de Vlaming is Germaan: ondanks uw [Maeterlincks] franskiljonnenwoede, zó blijft hij voortbestaan". L. Buyst, Aan een Stamverrader, in: *Vrij Weekblad* (6 juli 1902), opgenomen in: *Germania*, jg. 4, juli 1902, p. 636.

111. Hij had het meer bepaald over het nationaal congres. J. Jansone [= M. Josson], De Omwenteling van 1830, in: *Germania*, jg. 5, oktober 1902, p. 16.

satelliet van Frankrijk zijn.¹¹² Josson bleef ondanks zijn uitgesproken orangisme en gallofobie ook een Belgische patriot.

Anderzijds mocht, in een wetenschappelijk zeer onderbouwde artikelenreeks, de Gentenaar Leonard Willems naar hartenlust brandhout maken van de flamingantische propaganda tegen 'Fransman' Rogier. Op overtuigende wijze bewees hij dat diens brieven naar minister Raikem¹¹³ ("*het Germaanse element in België uitroeien*") en Lord Palmerston¹¹⁴ ("*België aansluiten bij Frankrijk*") apocriefe stukken waren. Het opstel van ene Goupil kreeg de opmerkelijke titel *Brief van een Belgisch vaderlander* mee. 'Goupil'¹¹⁵ was geen neutrale patriot of een Franstalige Belg die een genegenheid koesterde voor de Vlaamse beweging. In werkelijkheid ging het om de liberale, Brusselse flamingant Frans Reinhard. Frankrijk had, zo betoogde hij, de Belgische revolutie van 1830 veroorzaakt. Dat bleek zeer duidelijk uit de fameuze brief van de "*Fransman Rogier*", het hoofd van de muiters van 1830 (Willems' weerlegging was door hem blijkbaar niet gelezen of niet geloofd). Uit die Franse agitatie was het zogezegd aan Frankrijk verkleefde België ontstaan. Bovendien had hij voor een splitsing van het Belgisch leger in Vlaamse en Waalse regimenten gepleit. Niet onbelangrijk, wanneer men de latere context van de Eerste Wereldoorlog bekijkt. De auteur besloot zijn stuk niet alleen met een hartstochtelijk "*In Vlaanderen Vlaams!*" maar ook met een even bulderend "*Leve België!*".¹¹⁶ Net als alle flaminganten die in *Germania* publiceerden, keerde Reinhard zich dus niet tegen de Belgische staat.

Dat was dus ook niet het geval bij de nochtans zeer germaansvoelende Julius Sabbe (1846-1910) die Vlaamsgezindheid omschreef als een "*Belgisch vaderlands geloof*". Typisch is dat zo'n discours perfect kon samengaan met lofbetuigingen aan "*de heerlijkste en volledigste verpersoonlijkingen van het Dietse ras*" met een "*Germaanse inborst*" die de Belgische vaderlander – en Wagneriaan – Peter Benoit voor hem was.¹¹⁷ Hier zien we hoe meerdere identiteiten elkaar overlapt en in

112. J. Jansone [= M. Josson], De Omwenteling van 1830, in: *Germania*, jg. 5, oktober 1902, p. 15.

113. Rogier had daarin zogezegd (o.a.) gesteld dat de Belgische regering het 'Germaanse element' in ons land wilde uitroeien. Bij nader onderzoek bleek Rogier nooit zulke brief geschreven te hebben.

114. L. Willems, Over twee antivlaamse brieven, toegeschreven aan minister Rogier, in: *Germania*, jg. 5, april 1903, pp. 387-399. De brief naar Palmerston stond zogezegd vermeld in een boek, maar noch de brief, noch het boek konden teruggevonden worden.

115. Goupil [= F. Reinhard], Brief van een Belgisch vaderlander – in het Frans gericht aan M. Ed. Demaille, membre de l'institut de France en M. Henry Houssaye, membre de l'Académie française, in: *Germania*, jg. 6, september 1904, pp. 707-717 (bijschrift in voetnoot 1: naar aanleiding van het oprichten te Waterloo van een gedenkteken ter ere der gesneuvelde Fransen in 1815).

116. Goupil [= F. Reinhard], Brief van een Belgisch vaderlander [...], in: *Germania*, jg. 6, september 1904, pp. 716-717.

117. J. Sabbe, Peter Benoit, de Vlaming, in: *Germania*, jg. 4, oktober 1901, p. 3 en november

evenwicht hielden. Wel dient in acht genomen te worden dat zulke zinnen bij Sabbe nauwelijks of geen politieke inhoud hadden. Sabbe had het 'Germaanse' element als complementair aangevoeld met Belgische vaderlandsliefde. Peter Benoit bijvoorbeeld was volgens hem een goede Vlaming en dus een goede Belg (of omgekeerd), en daarom een Germaans rolmodel. Wanneer Sabbe derhalve poneerde dat de Vlamingen afstamden van de Germanen had dit niet de 'rassenkundige' betekenis die bij Omer Watez zo ostentatief naar voren kwam. Binnen de context van *Germania* was Sabbe één van de meest gematigde germanofielen. De term moet hier eerder opgevat worden als een weerspiegeling van zijn 'traditionele' genegenheid voor Duitsland.¹¹⁸

Vermeldenswaard is ook de bijdrage *Vlaams Gevoel* van Karel Van den Borre. Het bevatte een historische analyse van de ontwikkeling van het Vlaams nationaal gevoel, geheel in de stijl van zoveel flamingantische stukken van toen.¹¹⁹ Opvallend was de manier waarop de auteur de veelheid aan door hem geraadpleegde werken tot een idiosyncratische eenheid smeedde. Daarbij nam hij evenwel zoveel begrippen over die door en onder elkaar gebruikt werden dat de correcte historische contextualisering ervan vervaagde. Zo sprak Van den Borre over het middeleeuwse *Graafschap Vlaanderen*, terwijl hij tevens de Guldensporenslag als de uitdrukking definieerde van de periode waarin het Vlaamse volk – in de zin van het Vlaanderen van de 19de- en 20ste-eeuw – zich een nationaal geweten en bewustzijn aangemeten had. Terloops was hij ook uitgevaren naar het "*kosmopolitisme*" dat de Zuid-Nederlanders eertijds zoveel ongeluk zou hebben bezorgd.

Het 'verfoeilijke' kosmopolitisme was trouwens één van de kwalen die door Watez, we herinneren eraan, als oorzaak van 'verval' uitgekristalliseerd was. Ongetwijfeld waren deze bekommernissen ook een projectie van de eigentijdse bezorgdheden van vele laat-19de-eeuwse en vroeg-20ste-eeuwse auteurs. Het motief van en de angst voor "*volks verval*" speelde ook hier, net als bij Watez, een voorname rol. Wel werd bij de auteur niet alleen Frankrijk verantwoordelijk gesteld voor de "*slaapzieke toestand*" van Vlaanderen. Ook werd de "*vreemde dwingelandij*", eerst van de Spanjaarden, daarna van de Oostenrijkers, gehekel. Het begrippenarsenaal uit de Belgische, nationale mythologie werd hier geherdefinieerd en geprojecteerd op Vlaanderen. De Vlaamse beweging omschreef de auteur als modern en

1901, p. 67; p. 76. Opmerkelijk voor een auteur die tegelijk het gedicht van Clesse (*Flamands, Wallons, ce ne sont que des prénoms, Belge est notre nom de famille*) als "*berucht*" omschreef. Een mogelijke verklaring is dat de germanofiele Sabbe géén aanstoot nam aan de "*Belge est notre nom de famille*", maar wel aan de andere regels van het gedicht van Clesse, die zeer sterk antiduits getint waren.

118. B. De Corte, *Het Tijdschrift Germania* [...], pp. 20-23.

119. K. Van Den Borre, *Vlaams Gevoel*, in: *Germania*, jg. 7, mei 1905, p. 255. "*Voorgedragen in Het Vlaams Pleitgenootschap der Brusselse Balie bij de openingszitting, de 23 november 1901*" (voetnoot (1) op p. 251).

vooruitstrevend. Ook voor sommige Franse, revolutionaire denkbeelden had hij een sympathie. Bovendien erkende Van den Borre het bestaan van het Belgische vaderland en nam hij het ervoor op. Waren de Walen niet de stambroeders van de Vlamingen, in België waren ze er wel politieke lotgenoten van geworden. Bovenal waren ze, zo meende hij, broeders in de mensheid. Het verschil in karakter tussen Vlamingen en Walen mocht geen "*grond tot misverstand*" worden.¹²⁰

De Vlaamse beweging werd door hem in een ideologisch liberaal discours ingebed, dat evenwel niet congrueerde met het oorspronkelijke (Franse) liberalisme.¹²¹ Alles wat in België van Franse afkomst was, werd door hem (en in *Germania*) immers gezien als iets wat van oudsher deel uitmaakte van een ontgermaniseringsproces, bewust gericht tegen Vlaanderen. Een manier echter om de Vlaamse beweging liberaal te noemen was om ze af te zetten tegen een conservatief project. Dat conservatief gegeven was – in de ogen van Van den Borre – de stichting van België. Deze analyse stond evenwel niet haaks op een gemeente omarming van het Belgische vaderland op humanistische gronden.¹²²

We kunnen besluiten dat de stijging van het aantal niet-germanofiele gastbijdragen wat de Vlaamse beweging betrof, uit noodzaak was gekomen. Hierdoor werden echter amper nieuwe, germanofiele ideeën geïntegreerd in het ideologische weefsel van het tijdschrift. Integendeel, de bijdragen waren voor het merendeel niet gebaseerd op een germaansgezinde ingesteldheid. Doorlopende thema's erin waren de nefaste invloed van Frankrijk, het ontstaan van een nationale, Vlaamse etnie in de middeleeuwen en de taalstrijd als gevolg van een eeuwenoude Germaans-Romaanse dualiteit. Wel werd de Belgische, nationale loyaliteit door de auteurs niet in vraag gesteld. Ook het anti-kosmopolitisme stak hier en daar de kop op. Het is onduidelijk op basis van welke criteria deze bijdragen geselecteerd werden, al valt de afkeer van '1830' van vele auteurs wel op.

120. K. Van den Borre, *Vlaams Gevoel [...]*, pp. 251-252 en pp. 255-273. Over de verfransing zegt Lode Wils dat "*in [1830] in grote lijnen de taalregeling hersteld [werd] die in het Ancien Régime had bestaan vanaf de Bourgondische Tijd: een Franstalig centraal bestuur en vrijheid voor lokale en provinciale overheden en instellingen*". L. Wils, *Van Clovis tot Di Rupo, De lange weg van de naties in de Lage Landen*, Antwerpen, 2005, p. 157; J. Beuckers, Oorsprong en Bijzonderheden der Belgische Grondwet (voortzetting), in: *Germania*, jg. 6, juli 1904, p. 623. (hierin zei M.J. Beuckers dat de "*Franse voorkeur*" van de "*mannen van 't jaar 30*" welbekend was).

121. K. Van den Borre, *Vlaams Gevoel [...]*, p. 258.

122. Van den Borre hekelde daarbij de afschaffing door de Fransen in 1795 van de oude vorstendommen, wat echter precies de weg effende voor de jongste betekenisevoluitie. M. Gysseling, *Vlaanderen: etymologie en betekenisevoluitie*, in: *NEVB [...]*, pp. 3491-3496.

EEN ECONOMISCH SLOTAKKOORD: DE RAET EN DE AS RIJNLAND-ANTWERPEN-GENT

In heel het Vlaamsgezind verhaal was de economische dimensie tot nog toe veel meer als uitzondering dan als regel. Des te opmerkelijker was dan ook de gastbijdrage van Lodewijk De Raet (1870-1914) in *Germania*, twee jaar vóór de publicatie van zijn zeer invloedrijk werk *Over Vlaamse Volkskracht* (1906). De Raet was een vrijzinnige Brusselaar die vanaf ca. 1890 actief betrokken werd bij de Vlaamse beweging. Zijn bijdragen in het studentenblad *De Goedendag* (1892) omvatten een artikelenreeks aangaande *De Nederlandse Hogeschool*, waarin hij de krijtlijnen van zijn economisch denken vastlegde. Hij verzette zich tegen het (ultra-)liberale denken over economie en meende dat deze rekening moest houden met "*nationale belangen*". Die waren met name terug te vinden in het verleden van een volk. De (economisch) leidende klassen in Vlaanderen behoeften zijns inziens een eigen, Nederlandstalige universiteit. Immers, zoals hij later zou betogen, de economie was de basis van elke volksvooruitgang. Ook raakte hij omstreeks dat tijdstip betrokken bij de Vlaamse Volkspartij en werkte hij samen met Pieter Tack (gedurende de Eerste Wereldoorlog lid van de Raad van Vlaanderen). In de strijd om de vernederlandsing van de Gentse universiteit, die rond de eeuwwisseling losbarstte, stelde hij zich radicaal op: enkel een volledige vernederlandsing was goed genoeg. Met dat voor die tijd (1903) radicale voorstel isoleerde hij zich binnen de Vlaamse Volksraad, al kreeg hij van het liberale Volksbelang wel de kans om zijn ideeën uiteen te zetten.

Hoe het kwam dat De Raet een gastbijdrage publiceerde in *Germania* is onbekend. Wel is het niet oninteressant om op te merken dat Pol De Mont mogelijkwerwijs ook beïnvloed was door diens ideeën toen hij eerder in *Germania* de reeks *Bladzijden uit de geschiedenis der Vlaamse Beweging* publiceerde. Mogelijk hielpen contacten met hem of met het liberaal-flamingantische milieu of werd hij aangesproken wegens zijn strijd om de vervlaamsing van de Gentse universiteit. Dat thema was ook de Groot-Duitse medewerkers van *Germania* niet ontgaan. Opmerkelijk is trouwens het feit dat artikels aangaande en toespelingen over de strijd om de vernederlandsing van de Gentse universiteit in de laatste jaargangen van *Germania* toenamen, ook in het Duits trouwens.¹²³

In zijn artikel, dat complementair was met het gedachtegoed van de (inmiddels geminoriseerde) Vlaams-Germaanse strekking, weet hij de crisis van de jaren 1840 en 1850 in Vlaanderen aan Belgische ministeries en meer bepaald aan de "*Waalse bureaucratie*". Tussen 1831 en 1860 had die zich volgens hem amper om Vlaanderens welvaart bekommerd. De taal van de Vlamingen was verdrukt geweest en het Waalse landsgedeelte was, zo meende De Raet, altijd openlijk begunstigd geweest. Toch nuanceerde hij: dat was niet altijd met voorbedachten rade gebeurd.

123. Zie bijv. O. Hoffmann, *Die vlämische Bewegung und die Umgestaltung der Genter Universität*, in: *Germania*, jg. 4, april 1902, pp. 387-394.

Moest niet, koste wat het kost, overal in Europa – naar het voorbeeld van het Verenigd Koninkrijk – de grootindustrie bloeien? Alleszins was de taalonderdrukking niet zonder sociaaleconomische gevolgen gebleven. Het economisch zwaartepunt van Vlaanderen en Brabant was immers, zo verhaalde de auteur, verschoven naar het "Walenland" en net dat was een belangrijke – zij het weinig gekende – oorzaak van de "Waaals-Franstalige hegemonie" na 1830 geweest. Het was pas ten tijde van Napoleon III en zijn expansionisme dat de Belgisch-Franse relaties bekoeld waren. Na 1870 bekwam, nog aldus De Raet, de "Germaanse stam in België" een "vroeger ongekende luister". De Vlaamse beweging was de fase van primaire taalbeweging ontgroeid en de materiële en morele toestand van de Vlamingen van heden ten dage was veel meer in evenwicht dan in de jaren 1840, al bleef er nog heel wat werk voor de boeg.¹²⁴

Maar De Raet was naar de toekomst toe hoopvol gestemd. Verschillende factoren speelden volgens hem in het voordeel van de Vlamingen: de mogelijkheid tot verbetering van de handelszeevaart en zeevisserij (hier citeerde hij letterlijk Wilhelm II: "uw toekomst is op zee!"), de nationalisatie van het kapitaal en een mogelijk tolverbond met Nederland. Maar vooral de ontwikkeling van de koollagen die in 1901 in de Kempen ontdekt waren, was cruciaal. De econoom hield een pleidooi voor technisch geschoolde Vlamingen. Dat kon wanneer ze d.m.v. een eigen universiteit in hun moedertaal gevormd waren. Die Vlamingen zouden zowel voor particuliere, Vlaamse maatschappijen als ten bate van de Belgische staat (die ook een exploitatierecht bezat) de lakens moeten uitdelen. Zo kon Vlaanderen het economisch overwicht in de Belgische staat verwerven en de verfransing indammen.¹²⁵

Hier komen we volgens ons bij een cruciaal punt wat de ontwikkeling van het Duitse imperialisme naar de Lage Landen betreft. Immers, de Rijnlandse industrie was op de hoogte van het bestaan van de in 1901 ontdekte Kempische Steenkoolmijnen. De artikels die *Germania* uit *Glückauf* in 1903 overnam, bewijzen dit. Gedurende de Eerste Wereldoorlog zouden de Duitsers (meer bepaald onder impuls van de Rijnlandse industrie) hier trouwens ook gretig hun 'bescherming' voor aanbieden.¹²⁶ Maar uit de geschriften van De Raet blijkt nu het lineair verband

124. L. De Raet, Vlaanderens economische ontwikkeling en toekomst, in: *Germania*, jg. 6, september 1904, pp. 730-732. Het recente, belangrijk werk terzake van Olivier Boehme, *Greep naar de markt. De sociaal-economische agenda van de Vlaamse Beweging en haar ideologische versplintering tijdens het interbellum*, Leuven, 2008, kon niet meer worden gebruikt voor dit artikel.

125. L. De Raet, Vlaanderen's economische [...], pp. 735-743. Verhinderd moest worden dat de vergunningen ter exploitatie naar maatschappijen gingen die de Zuid-Belgische mijnbeheerders (o.a. Société Générale, Mariémont, Cockerill).

126. *Les Archives du Conseil de Flandre (Raad van Vlaanderen)*, Bruxelles, 1930, pp. 283-284. Gewag wordt gemaakt van verschillende voorstellen langs Duitse zijde, waaronder allereerst een totale beslaglegging van Duitse ondernemers op de Limburgse mijnen. Verscheidene activisten zagen dit als 'diefstal' aan en oordeelden dat het lot van de Vlaamse beweging lijnrecht verbon-

tussen de exploitatie van de Kempische Steenkoolmijnen en de ontwikkeling van een Vlaamse universiteit te Gent. Het zou naïef zijn te denken dat het ADV en, breder, de Alduitsers – en van daaruit was het maar een kleine stap naar het officiële Duitsland – onberoerd waren gebleven door deze 'interessante theorie'. Ze publiceerden haar immers in *Germania*, hun Vlaams propaganda-orgaan.

Wie twijfelt dat het wel degelijk om een fundamenteel geloofspunt van De Raet ging, moet er zijn werk *Over Vlaamse Volkskracht* op nalezen. Daarin hield hij immers niet alleen een expliciet pleidooi voor een Nederlandstalige hogeschool, maar wees hij bovendien op de verbinding tussen Antwerpen en zijn Duitse "*Hinterland*". Eens die pool in verbinding stond met de Kempische steenkoolbekkens zou een gebied gevormd worden, dat vanuit economisch oogpunt uniek ter wereld was.¹²⁷ Dat zal de Duitse imperialisten ook wel niet ontgaan zijn. Sterker nog, het valt niet uit te sluiten dat De Raet zelf beïnvloed was door bepaalde ideeën van *Germania* en, ruimer, van het Alduits denken. Opmerkelijk is trouwens de woordelijke congruentie tussen zijn betoog en de 'vaststelling' van de redactie eind 1903, te weten dat het zwaartepunt in onze streken gedurende de middeleeuwen in Brabant en Vlaanderen gelegen was en door de industrialisatie naar Wallonië verschoven was. Eerstgenoemden konden dan door de ontdekking van de Kempische steenkool wederom opbloeien. De Raet had een paar maanden later letterlijk dezelfde bewoordingen gebruikt.

Inderdaad dateerden het eerste Duitstalige artikel daaromtrent van eind 1903 en het opstel van De Raet van september 1904. Wellicht is er mogelijk dus niet alleen sprake van interactie, maar zelfs van wederzijdse beïnvloeding tussen de ideeën aangaande economie als basis van de Vlaamse volkskracht zoals De Raet die

den was met dat van de Limburgse mijnen. Eind april 1918 kwamen de Duitsers met een andere (en tactisch handigere) oplossing: de onteigening van alle Limburgse mijnen ten bate van een Duits-Vlaams Genootschap, waarbij de vijf Vlaamse provincies zouden beschikken over 49% van het kapitaal en de Duitse investeerders over 51% van het kapitaal. De Vlaamse gevolmachtigde (Verhees) liet geen twijfel bestaan wie die 'Duitse kapitalisten' waren: "*Le groupe allemand serait constitué par le groupe Rhéno-Westphalien qui a l'habitude d'employer la manière forte*" (p. 284). Ook hiertegen rees protest van de activisten: de Duitsers moesten de Vlamingen minstens 65% geven en de onafhankelijkheid van Vlaanderen [officieel] erkennen! Een derde plan van de Duitsers bestond er ten slotte in (om de activisten niet voor het hoofd te stoten) een gezamenlijk Vlaams-Duits genootschap op te richten dat enerzijds de 'Vlaamse staat' zou vertegenwoordigen en anderzijds de Duitse (lees: Rijnlandse) kapitaalkrachten.

127. De Raet formuleerde het letterlijk zo: "*Antwerpen, dat nu reeds op een jaarlijkse havenbeweging van 10 miljoen scheepston kan bogen, grotendeels te danken aan de nijverheidsontwikkeling van het Duitse Hinterland, bekommt nog grotere betekenis: de verbetering der Kempische waterwegen, gemakkelijk en goedkoop in te voeren in dit vlakke land, stelt de gans nieuwe [Kempische] nijverheidsstreek met Antwerpen in nauwe en goedkope verbinding. Antwerpen, de Schelde-oevers, het Kolenbekken! Daar ontstaat een economisch geheel, enig op de wereld!*". L. De Raet, *Over Vlaamse Volkskracht – De vervlaamsing der Hogeschool van Gent*, Brussel, 1906, p. 74.

uiteenzette en de (plotse) Duitse interesse voor de Kempische steenkoolmijnen.¹²⁸ Met dit alles willen we zeker niet beweren dat De Raet het etiket pangermanist verdient. Er mochten dan al raakpunten zijn met een Vlaams-Germaanse denker als Watzel, toch waren er diepgaande, ideologische tegenstellingen. Beiden hekelden wel de dominantie van Waals-België en de verfransing, maar waar dit voor de Alduitsers en germaansgezinde Vlamingen een onnatuurlijk iets was, veroorzaakt door onvoldoende rassenhygiëne, morele of intellectuele decadentie, was dit voor De Raet (voornamelijk) het gevolg van de economische toestanden. De econoom pleitte voor een Vlaamse beweging die haar heil zocht in zelfredzaamheid. Ook een eigen economische opbloei, eventueel versterkt door een douane-unie met Nederland, moest daarin een belangrijke rol spelen. De idee van een autonome¹²⁹ unie die louter tussen België en Nederland plaatsvond werd trouwens, begrijpelijkerwijs, door geen enkele Alduiter ondersteund. Nee, het onderscheid was dat de Vlaamse germaansvoelenden vertrokken vanuit de stam- en rasverwantschap met Duitsland om de Vlaamse eigenheid te definiëren en daarvan het lot van Vlaanderen lieten afhangen. Bij De Raet en bij het grote merendeel van de flaminganten, was de Vlaamse beweging weliswaar ook méér dan een taalbeweging, maar wel één die gericht was op de ontplooiing van het Vlaamse volk binnen het Belgische vaderland. Hoe dan ook had de interactie tussen De Raet en de Alduitsers een bestaand idee versterkt met economische motieven en het punt nu was dat die laatste groep daar met bijzonder veel aandacht kennis van genomen had. De universiteit van Gent vervlaamsen om de strategische as tussen Antwerpen en Duitsland in Vlaamse handen te brengen zou inderdaad ook in de toekomst de Duitsers nuttig toeschijnen. Zo'n 70 jaar na de feiten herinnerde een voormalig activist op een geladen congres te Leuven aangaande dat thema zich de gevolgen nog levendig. De man verhaalde er in emotionele bewoordingen hoe iemand na een Davidsfondscongres hem had gezegd: "Vlamingen! Red de Kempen!". "Welnu heren", zo sprak de man de zaal toe, "dan ben ik de Kempen gaan redden": hij werd mijnningenieur, hoewel hij er meer voor had gevoeld classicus te worden.¹³⁰

128. *Germania* besteedde hier drie artikels aan: Die Schrifteleitung [Wellicht Reismann-Grone voor het voorwoord tot het artikel] Der Kohlenbergbau in den Kämpen und Zukunft des vlamischen Nordbelgiens, in: *Germania*, jg. 6, december 1903, pp. 131-141; F. De Potter, Steenkolen in Vlaanderen, in: *Germania*, jg. 6, april 1904, pp. 401-412 en het eveneens uit *Glückauf* overgenomen Das Kohlenbecken der Kempen, in: *Germania*, jg. 6, augustus 1904, pp. 654-660.

129. Dit wil zeggen: niet binnen een Germaanse Bond ingebed.

130. Debat gevoerd op 15 november 1974, opgenomen op band en dan uitgetikt in L. Vos, *De Vlaamse Beweging tijdens de Eerste Wereldoorlog, Handelingen van het colloquium ingericht te Leuven op 15 en 16 november 1974 door de afdeling Geschiedenis van de 19de en 20ste eeuw: Departement Geschiedenis - Katholieke Universiteit Leuven*, Leuven, 1974, II B 33.

"GERMANIA", EEN ONDERSCHAT TIJDSCHRIFT?

Wat kunnen wij nu concluderen betreffende de betekenis van het tijdschrift *Germania* in het licht van de mogelijke continuïteit van de Duitse politiek naar 1914 toe?

Daarvoor komen we nog even terug op het Manifest van de Vlaamse Volksraad, waaraan door verscheidene auteurs veel belang wordt toegekend. Wij menen dat dit niet terecht is. Ten eerste was dit orgaan niet representatief voor de gehele Vlaamse beweging. Het verwerpen van de activiteiten van de Alduitsers was bovendien in wezen een afrekening geweest van Prayon-Van Zuylen.¹³¹ Wanneer het Manifest werkelijk zo'n breuk inluidde tussen pangermanisten en Vlaamsgezinden, dan was er van *Germania* trouwens geen sprake geweest. Het tijdschrift was, zoals Schilling en De Corte bewezen hebben, gesticht als een verlengstuk van de activiteiten van het ADV. Greet Drayes bewering als zou *Germania* een "streefdoel" geweest zijn van De Distel strookt niet met de feiten. We herinneren eraan dat *Germania* in Duitsland opgericht werd, op een ADV-vergadering waar geen enkele Vlaming aanwezig was.¹³²

Het tijdschrift lijkt op het eerste gezicht gefaald te hebben. Het hield het maar zeven jaar uit en op (misschien) Omer Wattez na was er, langs Vlaamse zijde, geen enkele pangermanist die eraan meewerkte.¹³³ Het tijdschrift werd zeer koel ontvangen in Vlaanderen, en had nauwelijks abonnees.¹³⁴ Maar is het werkelijk zo dat in het kader van de continuïteit van de Duitse (geo)politiek *Germania* onbelangrijk was?

Menige editie van *Germania* werd naar het Auswärtiges Amt gestuurd, waardoor men de invloed van het tijdschrift niet kan afmeten aan de beperkte oplage. Even vermeldenswaardig is dat het tijdschrift belangrijk was voor de Alduitsers, die zich voor de Nederlanden interesseerden. De contacten die gelegd werden, waren hoopgevend voor de toekomst. Het valt trouwens op dat vele figuren die aan

131. Later liet hij zich wel nog verleiden tot medewerking aan het tijdschrift en dat was dan nog – vermoedelijk toch – om binnen de redactie als een anti-imperialistisch tegengewicht te fungeren. Na 1901 zag hij in dat dat laatste onmogelijk was.

132. De historica schakelt germanofilie wat te gemakkelijk gelijk met pangermanisme, terwijl de twee begrippen een andere lading dekken. Drayes onjuiste interpretatie van de germaansgezindheid van de kunstkring leidt haar tot foutieve conclusies. De Disteliërs, *scripsit* Draye, wilden dat Vlaanderen "een deel van een Germaanse statenbond" werd. Op dezelfde bladzijde vermeldt de auteur nochtans dat ze zich niet openlijk anti-Belgisch toonden. G. Draye, "Smartelijk te Handelen" [...], p. 187. Hoe snel Draye onder invloed van haar theorie van het "vanzelfsprekende pan-Germanisme" binnen de kunstkring overgaat tot overhaaste conclusies, moge blijken uit volgend citaat: "Buyst, [...] maakte Prayon er attent op dat niet Duitsland maar wel Frankrijk altijd onze vijand is geweest, nog is en zal blijven, daar alles wat uit die streek voortkomt een geur van verrotting uitwasemt" [Commentaar Draye:] "Begroef Buyst hier in stilte België?" (p. 132). Binnen de Vlaamse beweging van de 19de eeuw was er echter een traditie van anti-Fransgezindheid, die voortspoot uit de verdediging van de Belgische natie.

133. Wel zat Brans in de opstelraad, al leverde hij geen enkele bijdrage.

134. B. Decorte, *Het Tijdschrift Germania* [...], pp. 289-296.

Germania meewerkten enerzijds in het activisme en anderzijds in de *Flamenpolitik* terechtwamen (Haller von Ziegesar, Brans, Josson, Reinhard, Lamprecht, Reismann-Grone...). Interessant is ook dat de Alduitsers één decennium vóór het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog er al in geslaagd waren om alle elementen voor een 'succesvolle' *Niederlandepolitik* te bundelen. De koppeling van een ver Vlaamsing van de Gentse Hogeschool aan de economische opbloei van Limburg en dus van Vlaanderen was de pangermanisten niet ontgaan. Voorts hadden de Alduitsers ook een ideologisch motief: de rassenkundige 'bekommernis' om de stamverwanten die tegen Frankrijk moesten beschermd worden, al dan niet in een Duits-Groot-Nederlandse bond. Er was de Duitse interesse voor de Kempische steenkoolmijnen en de verbinding ervan met de haven van Antwerpen (zo belangrijk voor de architect van de Duitse vloot, Tirpitz en voor de Duitse industrie).¹³⁵ Het belang van dit gebied werd in economisch-flamingantische kringen onderkend en er bestond een zekere Duitse politieke en economische druk naar Nederland toe.¹³⁶ Voeg bij Antwerpen nog de Belgische zeehavens (de Duitse vlootleiding had al laten uitschijnen dat een alliantie met een kleine, maritieme natie wenselijk ware) en de stap naar het denkbeeld van een door Duitsland gedomineerd 'zelfstandig' Vlaanderen wordt wel erg klein. De Alduitsers verlieten België in 1905 met een schat aan waardevolle informatie en contacten. De vraag is nu welke rol deze pangermanisten speelden in het Duitse Rijk.

Welnu, het beleid van het Wilhelminische Rijk was veel complexer dan de officiële politiek, gevoerd door kanseliers en regeringen. Enkel binnen de context van de voortdurende interactie tussen drukkingsgroepen enerzijds¹³⁷ en de Reichsmarine,

135. "Toen de oorlog uitbrak", schreef Tirpitz, "wenste ik niet dat België Duits werd. Wel vond ik het nodig dat de Belgische kust niet onder Engelse overheersing viel (...) Eveneens wenste ik de oprichting van een zelfstandig Vlaanderen met voor ons het recht om Zeebrugge te bezetten." En in één adem beklaagde hij zich over het feit dat pas tijdens de oorlog de Duitsers het belang van de industriële toekomst van de Vlaamse Kempen begonnen in te zien. "Een reden te meer voor ons om tussen het Rijnland en België een economische vriendschap trachten te realiseren, los van elke Engelse betutteling. Het is mijn overtuiging dat de de inwoners van de Schelde-regio mettertijd zullen toegeven dat dat in hun belang geweest ware". Tirpitz beklaagde er zich ook over dat het de Duitse diplomatie niet gelukt was om een alliantiepolitiek te combineren met een vlootpolitiek, wat nochtans noodzakelijk was, volgens hem, om de [oorlogs]doelen te verwezenlijken. Alles, zo zegt Tirpitz, moest in het werk gesteld worden om [voor de oorlog] de vriendschap te bewerkstelligen van één van onze "kleine buurstaten". In dat opzicht vermeldde hij Denemarken (van meer nut dan Oostenrijk-Hongarije volgens hem), Nederland en de Scandinavische landen. A. Tirpitz, *Mémoires du Grand-Admiral von Tirpitz*, Paris, 1930 (eerste uitgave in 1919), pp. 195-196.

136. Door de talrijke allusies binnen en buiten *Germania* op een tolnie van Duitsland met Nederland; tijdens de Eerste Wereldoorlog zou Vlaanderen zelf de pasmunt worden voor de creatie van een Groot-Nederlandse, Duitse satelliet.

137. We denken hierbij aan het Allduitscher Verband (°1894), het Flottenverein (°1897) en het Wehrverein (°1912). Daarbij mag ook de invloed van grote kartels zoals het Zentralverband

het Deutsches Heer en het Auswärtiges Amt anderzijds, wordt trouwens de betekenis van het Alldeutscher Verband duidelijk. Het is dan ook binnen dat kader dat we het belang van de informatie die via het ADV-tijdschrift *Germania* het keizerrijk bereikte, gesitueerd moet worden. Het *halbstaatliche* ADV oefende enerzijds druk uit op het officiële Duitsland en werd, anderzijds, door de overheid van het keizerrijk gebruikt als 'opzweper'. Die kon naar het buitenland toe druk zetten en (publicistische) 'bruggenhoofden' veroveren. Bovendien integreerde de organisatie zich in andere verenigingen en onderhield ze onder andere met de top van de marine belangrijke, persoonlijke contacten. In de laatste jaren vóór de Eerste Wereldoorlog evolueerde het ADV naar een 'dakorganisatie' (Fritz Fischer sprak over een "*Speerspitze in der imperialistischen Agitation*") wiens leiders net door geschetste integratie exponentieel aan invloed wonnen.

Binnen het complexe, Duitse raderwerk wonnen *halbstaatliche* organisaties en tussenpersonen dus aan belang. Het tijdschrift *Germania* kan in dat opzicht beschouwd worden als een onderdeelje van een rader binnen een veel grotere machine. Verder onderzoek, waarbij enerzijds de continuïteit met de Pruisisch-Duitse machtspolitiek van de 19de eeuw bekeken wordt en anderzijds de ontwikkeling van de Duitse druk op de Nederlanden in de periode 1906-1914 is nodig.¹³⁸ Het spreekt vanzelf dat wat het tijdschrift zelf betreft ook andere domeinen moeten onderzocht worden (de rassenkunde, het streven naar een Duits-Nederlandse unie, het *Mitteleuropa*-concept). Het lijkt ons ook belangrijk om bepaalde elementen uit verscheidene, vooroorlogse documenten in de archieven van het Auswärtiges Amt (die Gotovitch reeds in 1967 vermeldde) te onderzoeken in het licht van de Duitse *Flamenpolitik*. Waren er bijvoorbeeld ideeën in die rapporten vervat die in de Eerste Wereldoorlog uitgewerkt zouden worden?¹³⁹ Ook ligt er nog onderzoeksterrein braak naar wat de rol betreft van de vrij omvangrijke Duitse handelskolonie te Antwerpen en de verhouding tot de Alduitsers en tot de Duitse economie. Het is maar ten zeerste de vraag of de 'breukhypothese' van auteurs als Behets, Bitsch en Gotovitch in het licht van nieuw onderzoek kan standhouden.

Deutscher Industrieller (de Duitse industriëlen) en het Bund der Landwirte (de aristocratische landadel) binnen dit militair-industrieel complex niet veronachtzaamd worden. Het waren immers zij die in de Rijksdag de imperialistische (vloot)politiek ondersteunden.

138. Daarbij moet ook het Duitse imperialisme naar Nederland toe en het gewicht dat een sleutelfiguur als Reismann-Grone van *Germania* in Duitse marinekringen bezat, niet vergeten worden.

139. We denken hier bijvoorbeeld aan *Der Stand der Vlamischen Bewegung Ende 1897 von Dr. Reismann-Grone* en *Die künftigen Beziehungen der Niederlande zum Deutschen Reiche* van Verbandsleiter Hasse uit 1898, geciteerd in J. Gotovitch, *La légation d'Allemagne et le Mouvement flamand [...]*, p. 460, voetnoot (1).

We kunnen echter nu reeds stellen dat het tijdschrift *Germania* onderschat is.¹⁴⁰ Het bestaan van *Germania* binnen de geschetste context maakt duidelijk dat we de vooroorlogse Rijkspolitiek *sensu lato* niet alleen vanuit een economische invalshoek mogen bekijken, zoals Fritz Fischer beweerde. De studie van *Germania* vormt een unieke kans om de interactie tussen het Duitse keizerrijk en België (of de Nederlanden) te bestuderen. Men kan zich afvragen of het tot op heden grotendeels veronachtzamen van (de inhoud van) *Germania* en het imperialistische netwerk waarbinnen het tijdschrift opereerde, de kennis van de genese van de *Flamenpolitik* gedurende de oorlog niet in min of meerdere mate gehypotheekeerd heeft. Zo gunt Daniël Vanacker in *Het Activistisch Avontuur* (1991) de vooroorlogse activiteit van het Alldeutscher Verband welgeteld tien regels en hij vermeldt *Germania* niet eens.¹⁴¹ In andere werken lijken *Flamenpolitik* en activisme al helemaal uit de lucht te komen vallen, alsof de Groot-Duitsers zich vóór de oorlog niet voor België interesseerden. Volgens ons is dit ook een logische doorzetting van het feit dat na de periode 1965-1975 dit thema in de historiografie aanzienlijk aan belang ingeboet heeft. Vaak werd het eerder op lokaal niveau behandeld. Als neveneffect is het onderzoek naar de genese van de *Flamenpolitik* vanuit een bredere invalshoek, waarover in de jaren 1960 en 1970 nog zo fel was gedebatteerd, wat weggedeemsterd.

De genese van de cesuur die gedurende de Eerste Wereldoorlog in België veroorzaakt is tussen loyale flaminganten en Vlaams-nationalisten, en – wat die laatste groep betreft – de antinomie tussen Vlaanderen en België, verdient evenwel beslist meer aandacht. Daarbij is alvast het laatste woord nog niet gezegd over het verband van de *Flamenpolitik* (of is het *Niederlandepolitik*?) met het Duitse vooroorlogse imperialisme, waarvan het tijdschrift *Germania* maar één, kleine schakel was.

Bruno Yammine (°1980) is afgestudeerd in de Moderne Geschiedenis aan de KULeuven. Zijn proefschrift behandelt vooral of en hoe de *Niederlandepolitik (Flamenpolitik)* tijdens de Eerste Wereldoorlog een ‘logische’ uitloper was van het vooroorlogse Pruisisch-Duitse imperialisme (1750-1914).

140. Zo is de opmerking van Elias dat het blad in de laatste jaargangen een “*magere inlichtingsbron*” was, onjuist. Eén van de meest cruciale delen bijvoorbeeld, althans wat de *Flamenpolitik* betreft – de betekenis van de Kempische steenkoolmijnen – situeert zich net in die jaargangen.
141. D. Vanacker, *Het Activistisch Avontuur*, Gent, 2006 (herdruk), p. 23.